

# Lengyel András

## Az ifjú Sansculotte

### Storfer Adolf József indulásáról

1

A 20. századi magyar szellemi élet történetének egyik furcsa jellegzetessége, hogy sok minden alakot öltött és fölszínre emelkedett e korszakban, de ezek sokszor mindjárt el is sülyedtek, elfelejtődtek. Mindkét momentum fontos. Az, hogy itt alkalom kínálkozott jelentős tehetségek és finom kulturális alakzatok kiformalódására, éppúgy nem a történeti „véletlen” számlájára írandó, ahogy az itt ki nem futhatott pályák és elvetélt lehetőségek nagy száma sem. Sajnos ez a sajátos dinamika egyúttal óhatatlanul az elsülyedés, a történeti amnézia „természetes” melegágyát is megteremtette. S egyszerre hozta létre a csak „itthon világhírű” és az itthon nem is ismert, ám valóban nemzetközileg jegyzett alkotókat és életműveket. E mélységesen paradox fejlemény példatára sajnos igen kiterjedt. Az ebben az összefüggésben megemlíthetők közül az egyik sok szempontból szimptomatikus életmű a Storfer Adolf Józsefé.

Storfer Adolf József (1888–1944) személye és életműve legalább három okból ma is számottevő nemzetközi érdeklődést tart ébren. (1) Sigmund Freud (1856–1939) bécsi kiadójának, az Internationaler Psychoanalytischer Verlagnak 1921-től munkatársa, 1925-től 1932-ig igazgatója volt (Scholz-Strasse 1989/90, Rothländer é. n., Pape 2012), s mint ilyen, a professor legközelebbi munkatársainak egyike – a kiadó fénykorának megteremtője. (2) Nyelvészként, az analitikus orientációjú nyelvtörténet (etimológia) nagy tájékozottságú és kreatív művelőjeként jelentőset produkált (vö. Silagi 2009). Két könyvét is, évtizedekkel halála után, reprintben újra kiadták, élénk érdeklődés mellett. S ezekre, *horribile dictu*, olykor még magyar nyelvészeti kiadványok is hivatkoznak. (3) A második világháború éveit, az Anschluss elől menekülve, Sanghajban töltötte (Rosdy 1999, Blowers 2004, Yuan Zhiying 2008), s ott emigránsként egy német nyelvű folyóiratot adott ki és szerkesztett, s ez, a *Gelbe Post* a hozzáértők szerint (vö. Vámos 2005: 77.) a korszak legjobb ottani lapja volt. (Azóta ennek anyagát is újra közreadták.) Majd, ugyancsak *Gelbe Post* névvel napilapot adott ki és szerkesztett. Sokrétű tevékenységének, ma már tudjuk, nagy szerepe volt a pszichoanalízis kínai recepciójában, térhódításában. Személyét mindemellett két további dolog még külön is érdekessé teszi. (1) Migrációja, amely időnként tényleges (politikai) emigrációba ment át, önmagában is szimptomatikus figurának mutatja (vö. pl. Friedrich 2015). A (már akkor is Romániához tartozó) Botoşaniban született, az akkori, tehát „magyar” Erdélyben nevelkedett, indulása Magyarországon történt, innen azonban korán, még jóval a nagy cezúrát jelentő 1919 előtt távozott, Svájcban és Bécsben élt s tanult, német lapoknak dolgozott, ám az első világháborúban magyar katonaként, az Osztrák–Magyar Monarchia magyar tisztjeként vett részt. 1919 után azonban ismét Bécsben, már „igazi” emigráns évek következtek, majd (1938), már „osztrákként”, az emigrációból is emigrált – Kínába. Végül azonban nem ott, hanem onnan is továbbmenni kényszerülve, Ausztráliában halt meg (Wittels 1945). Nem szokványos életút ez, több minden egyéni szí-

nekkel látja el, de még esetlegességeiben is egy nagy történeti trend (vö. Erős 2016) jutott benne érvényre. S (2) tevékenysége több mozzanata „magyar” szempontból is közvetlenül fontos – egyebek közt az 1920-as évek elején az akkori legjobb magyar napilap, az emigráns Bécsi Magyar Újság kulturális rovatát szerkesztette.

Meglehetősen speciális szerkezetű agy volt az övé, sok, nagyon különböző érzékenységi irány és kompetencia harmonikusan megfér benne. Teljesítménye pedig több, erősen különböző területen is jelentős. Illő lenne tehát idehaza is ismerni és számon tartani pályáját, életművét. Annál inkább is, mert indulása, mely a vele foglalkozó német és angol nyelvű szakirodalom számára is máig csaknem teljesen homályban marad, magyarországi indulás volt. S mint ilyen, a magyar gondolkodástörténet része – s egyáltalán nem utolsó sorban: teljesítménye.

Az alábbiakban ennek a jórészt homályban maradt pályakezdsnek a történetét igyekszem fölvezetni.

## 2

Storfer Adolf, valamennyi szakirodalmi adat szerint, 1888. január 11-én született Botoşaniban (régii magyar nevén: Botos). Botoşani akkoriban Észak-Moldva egyik kereskedelmi központja volt, erős gabonakereskedelemmel. (Korábbi neves szülöttei közül az 1850-ben született Mihai Eminescu költőt és az 1871-ben született, történészként és politikusként egyaránt számottevő Nicolae Iorgát szokás megemlíteni.) Lakossága (1900-ban kb. 32 ezer fő) zömmel román volt, de az 1% alatt mozgó zsidók, mint kereskedők, e kereskedelmi centrumban erős gazdasági pozícióval bírtak. Apja, Carl Storfer (vö. pl. Rothländer é. n.) is egyike volt az ottani zsidó kereskedőknek (állítólag fakereskedelemmel foglalkozott). Anyja, Krausz Lina egy chernowitzi bankárfamília lánya. (Chernowitz a Prut folyó partján épült, ma Ukrajnához tartozik, akkoriban osztrák, majd osztrák–magyar fennhatóság alá tartozott.) A Storfer család azonban, a jelek szerint, e román közegben is úgynevezett „magyar zsidóként” határozta meg önmagát, ami a magyar nyelv ismeretén és használatán túl a fiú iskoláztatásának alakulásában is megmutatkozott. Ez az opció az akkulturáció lehetséges irányai (román vagy magyar) közötti választásként jelentős. S ezzel, bár a család, így maga a fiú is, poliglott volt (a német és a magyar mellett, gyakorlati okokból, legalább románul is beszéltek), eldőlt Storfer Adolf kulturális perspektíva-választása is. Magyar iskoláztatást kapott. Az osztrák, német és angol Storfer-irodalom (pl. Rothländer é. n.) egybe hangzóan úgy tudja, tanulmányait Storfer Kolozsváron végezte. Ezt visszhangozza Friedrich Melinda (2015: 319.) tanulmánya is: „Kolozsvárott járt gimnáziumba, ahol Kun Béla iskolatársa”. E tanulmányok körül azonban sok a homály és a bizonytalanság. Már arra sincs konkrét adat, Botoşaniból mikor költöztek át Kolozsvárra, s a fiú hol, melyik iskolában kezdte meg tanulmányait. Csak sejtés, hogy talán valamikor az 1890-es évek közepétől-végétől éltek Kolozsváron. Storfer azonban a máig méltán nagy híró kolozsvári református kollégiumnak, amely iskolaként számba jöhetne, s amelyre Kun Béla iskolatársaként való emlegetése utal, nem lett növendéke. Tanulmányait nem itt végezte. A szóba jöhető években (1897/1901) a nyomtatott értesítőben neve nem szerepel a diákok közt. Az 1897/98. tanévtől viszont megtaláljuk nevét – a közeli Dés gimnáziumának értesítőiben. Dés (korábbi írásmód szerint: Deés) kisváros volt Kolozsvártól 57 km-re, északra. Etnikailag „vegyes” lakossága volt. (1910-ben kb. 8 ezer magyar, 3 ezer román, és pár száz német, s e szerkezetet még tovább tagolta a zsidók jelenléte, akiket viszont, a korban érvényes konvenciók szerint, nem etnikumként, hanem „csak” vallásfelekezetként tartottak számon.) A gimnázium I–VIII. osztályát Storfer e kisváros gimnáziumában végezte (Ért 1897/98: 73., 1898/99: 30., 1899/1900: 30., 1900/01: 38., 1901/02: 37., 1902/03:

43., 1903/04: 57., 1904/05: 72.). Hogy őt, s nem egy esetleges névrokonát regisztrálják a dési gimnázium értesítői, azt mindjárt az elsős osztálynévsor „megjegyzés” rovatának rá vonatkozó adatai (születési időpont, vallás) is igazolják. Ez a kisvárosi, állami gimnázium fiatal, voltaképpen akkoriban szerveződött, még hagyományok nélküli középiskola volt, nagyon vegyes etnikai összetételű diáksággal (a magyarok mellett például sok román, és szép számú zsidó tanulója is volt). Elképzelhető, hogy a nem magyar környezetből érkező fiú éppen ezért, a könnyebb beilleszkedés végett járt a kisebb presztízsű, ám számára „ismerősebb” etnikai összetételű gimnáziumba. Ezt a föltevést erősíti, hogy a kitűnő képességű fiúnak éppen a „magatartás” jegye több éven át csak 2-es, azaz „jó” volt, ez beilleszkedési zavarra utal. Egyéb tárgyakból többnyire hozta az eredményeket, osztályzatai a jeles (1) és a jó (2) között mozogtak. A negyedik osztályban valami törés érhető tetten, három tárgyból is csak 3-as osztályzatot kapott, s egészében romlottak eredményei. Ez a törés némileg még az ötödikes eredményein is érzékelhető: több tárgyból (görög nyelv, történelem, torna, gyorsírás) is „csak” kettese volt, természettanból pedig – horribile dictu – hármasa. Hatodikban viszont már mindenből jelest kapott, hetedikben és nyolcadikban pedig a jelesek közt csak a görög nyelv és a torna képezett kivételt: ezekből csak „jó” lett. Az oktatás, mondhatnánk, értelemszerűen, „nemzeti szellemben” folyt. Az érettségi előtt, a 8. osztály „magyar nyelvi” írásbeli feladatai közt például ilyen címetek találunk: „Az Auróra hatása a nemzeti szellemre”, vagy: „A XIX. század mely irodalmi és művelődési irányjaiban nyilatkozik meg a magyar nemzeti szellem hódító ereje?” (Ért 1904/05: 51.) Storfer részt vett az önképzőkör munkájában is, amely akkor szerveződött meg. „A lefolyt [1904/05.] tanévben vált intézetünk a VIII. osztállyal teljessé”, olvashatjuk erről az értesítőben, „s így az ifjúsági önképzőkör működése ez évben terjedt ki először a négy felső osztály növendékeire. Az ifjúság lelkes kezdeményezéséből igazgatói engedelemmel megindult kör immár az intézet szerves részévé vált s alapszabályainak jóváhagyása után (1377-1904. sz. főgimn. rend.) a »Czakó-önképzőkör« nevet használja.” (Ért 1904/05: 51.) Storfer szerepet kapott a „tisztikarban”, a bírálóbizottság öt tagja közül ő lett az egyik. Igen aktív volt, a legtöbb felolvasást ő tartotta, dolgozatai címei: Szilágyi és Hajmási históriájának jellemzése verstanai szempontból, Pesszimizmus és természetimádás Czako Zsigmond Leonájában, A kurucvilág hangulata, Erdély a Rákóczy szabadságharcban (Ért 1904/05: 52.). Az ünnepélyeken is szerepelt: 1904. december 11-én a Rákóczi-ünnepségen felolvasással (Ért 1904/05: 53.), 1905. június 8-án a Czako Zsigmond ünneplésével egybekötött záróünnepélyen pedig ő mondta az ünnepi beszédet (Ért 1904/05: 54.). „A jövő 1905–6. iskolai évre” kitűzött „pályakérdések” egyike is az ő nevéhez fűződött: „Storfer Adolf VIII. o. t. Descartes, Értekezése a módszerről c. művének ismertetésére 1 db 10 koronás aranyat adott.” (Ért 1904/05: 54.) Az érettségi az 1905. május 16–20-án megtartott írásbelikkel kezdődött, majd június 21-én fejeződött be: mint a „legjobb jeles érett” 50 koronát kapott Illosvay Lajos műgyetemi tanár jóvoltából (Ért 1904/05: 72–73.).

Storfer korán éró típus volt, ez magyarázza, hogy tanulmányait is még a szokásos életkor elérése előtt kezdte meg és folytatta le – amikor érettségizett, még alig múlt 17 éves. S, mélyen jellemző ez, a matura után mindjárt saját folyóiratot is gründolt és szerkesztett. Az ehhez szükséges pénzt nyilván apja adta – ez, ha vagyonos a család, nem nagy dolog. De maga a lapalapítás ötlete és ambíciója annál inkább. Folyóirata Az Új Század címet kapta, s alcíme szerint „Szabadgondolkodó, társadalomtudományi havi szemle” volt. Szerkesztősége, amelyet Storfer nyilván egymaga alkotott, Kolozsváron volt, a lapot az „Ujhelyi M. és társa” nyomda nyomta. „Megjelenik minden hó elején. Ára 6 kor.” (Vö. MKsz 1906. Mell. 69.) A lapból pár szám jelent meg, még 1906 elejére is átnyúlt. Különösebb figyelmet nem keltett, de nyitányként, meg nem spórolható ujjgyakorlatként kétségkívül valóságos szerepet töltött be indulásában.

1905 őszén a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem hallgatója lett. Az 1905/06. és az 1906/07. tanévben bölcsészeti tanulmányokat (filozófia, pszichológia és nyelvészet) hallgatott. Hogy mennyire vette komolyan ezeket a stúdiumait, nem tudjuk, írni azonban már írt s publikált. 1906. március 25-én, a Jövendő az évi 13. számában Henrik Ibsent (1828–1906) „Az egyéniség apostola”-ként mutatta be. Esszéje nem szoros értelemben vett irodalmi, esztétikai interpretáció, hanem kevesebb és – több. A drámatechnikai összefüggések stb. nem érdeklik, a századvégnek, ha tetszik, a modernitásnak viszont figyelemre méltó diagnózisát adja – s egyáltalán nem utolsósorban, ezzel kijelöli azt a gondolkodástörténeti, értelmezési keretet, amelyben önmagát is meghatározni próbálja. Már cikke fölütése erőteljes: „A fin de siècle modern irodalmának talán legközösebb eszménye: az egyéniség, az erőteljes, egészséges, szép, virágzó földi életet élő, önmagát teljesen függetlenítő s teljesen önmaga által meghatározott ember igazi, teljes egyénisége. Új renaissance ez: immoralista, de humanista.” (27.) S ezt a fejleményt, implicit mód, egy (nem dogmatikai értelemben vett) vallástörténeti kontextusban helyezi el: „Tudatosan vagy nem tudatosan újra érvényre emelik pogányok tanait. S mintha a hellénizmus legyőzni készülne a judeokrisztianizmust.” (27.) Ez a felfogás bizonyos értelemben fontos felismerése, de legalább annyira árulkodó is saját gondolkodása tradíció meghatározta kiindulópontjáról. Szimptomatikus (s egyben éles eszű), amit ennek kapcsán kimond: „Az individualisztikus felfogásnak legnagyobb szószólói a századvégi irodalomban: Wilde Oszkár, Nietzsche Frigyes és Ibsen Henrik, hogy e pogány óriásokkal együtt ne is említsük Tolsztoit, akinek modernisége, individualizmusa atavisztikus visszatérő keresztényiségbe van oltva.” (27.) Az egyéniség három nagy képviselőjét jellemzi is – az első kettőt röviden, Ibsent (már csak tárgyválasztása okán is) részletesebben. Nietzsche-ről adott leírását érdemes külön is idézni: „Nietzsche, a német, migrénes, beteges filológus-szobatudós megteremtette a homo sapiens utódját, az übermenschet. Neki rontott századok ethikai építményének, istent, »legrégibb hazugságunknak« deklarálta s az ördögöt »legősibb barátjának a megismerésnek«, amely az egyéni élet igaz értékelésére vezet. S kimondta merészen az igazi egyéniségnek az erkölcsi dogmák fölé helyezzettségét, a »jenseits von Gut und Böse« elvét.” (27.) Ibsent, s ez az opciója megint árulkodó a szerzőre, élesen elkülöníti Wilde és Nietzsche beállítódásától. Ibsen is az egyéniség eszményének képviselője, sőt, mint a cikk címe mondja, „apostola”, de merőben más, mint a másik kettő: „az az egyéniség, amelyet ő prédikál, nem azonos a Wilde-ével, vagy Nietzsche-ével. A szépségimádó, paradox, egoista Wilde hedonizmusától, a kiválasztás tanát költészetté varázsló arisztokratikus Nietzsche »Herrenmoral«-jától nagyon különbözik mindaz, amit a lélekbúvár »északi szfinksz«-tól tanulunk. Szigorú moralista Ibsen, kegyetlen boncolója az emberi léleknek, amelyben lankadatlanul keresi a nemeset. Wilde és Nietzsche hellén individualizmusával szemben az Ibsen éthikai és pszichológiai tényezővé válik.” (28.)

Ibsennek ez a besorolása s cikktárggyá választása nemcsak a modernitás gondolkodástörténete egyik reprezentánsának leírása, hanem Storfer saját opciójának indirekt jelzése is. A modernitásnak etikai és pszichológiai fölfogása, értelmezése és kritikája beállítódása alapszerkezetére világít rá, s előlegezi életműve uralkodó törekvését. Az, ahogy Ibsent jellemzi, s azok a lehetőségirányok, amelyeket kiemel Ibsen életművéből, félreérthetlenné teszik ezt.

Mindenekelőtt leszögezi: „Ibsen realista: szigorú, kérelhetetlen realista. Emberek, tárgyak, intézmények, eszmék átlátszóvá válnak a költő érintésétől és hűséges valójukban látszanak. És Ibsen idealista, szélső idealista. Nagy »ideális követelményei« vannak [...]. Mintha papja lenne a morálnak, mindenüvé bekopogtat az ő követeléseivel, de az emberek nem tekintik magukat hitelezőinek s ha el is ismerik adósságukat, nem tudják kifizetni. S ezért pesszimista Ibsen.” (28.) „Szenvedélye odanyúlni mindahhoz, ami aranynak

látszik, hogy meggyőződjk és meggyőzzön arról, hogy csak talmi-arany. Az eszméket relativitásban mutatja be. Az embereket az »ideális követelményekkel« szemben fizetés-képteleneknek. S az intézményeket hazugságon épülő dogmáknak. Semmi sem oly szent előtte, hogy ne merte volna skeptizise tárgyává tenni.” (28.) Mindezt Ibsenről mondja, elismerően, de hogy saját preferenciáiról is beszél, arról egyebek között metaforikája is árulkodik, amely az erkölcsinek és az üzletinek sajátos összefonódását mutatja. (Ez alighanem az ősi zsidó tradícióra megy vissza, de az aktuális gyakorlat, a modernitás természete váltotta ki. Modernitáskritika.) S Ibsent jellemezve, alighanem önmagáról is megint vall, amikor így írt: „S ellenségévé válik a mai társadalomnak, amelynek szüksége van egy csomó hazugságra, dogmára, szép hangzású szóra, ideálra, hogy velük hiányait befördje s repedéseit betapassza. [...] Ibsen önmagába zárkózik, mint a szirt tetején ülő szfinksz, hallgatagon, rejtélyesen, kifürkészhetetlen bensővel. S kegyetlenül leolvastja a dolgokról s az emberekről a látszat mázát, hogy semmirekellő valójukat megmutassa.” (29.)

Storfer interpretációjában Ibsen „anarchista – amint maga is kijelentett egy ízben a párisi »Figaro« egyik munkatársának. Ellensége az államnak s mindenféle organizációnak, szövetségének.” (30.) Majd, összefoglalóan: „Az anarchizmus hitvallása ez, s a relativitás tana.” „De Ibsen [...] nemcsak a szűken értelmezhető államnak, hanem a társadalomnak is ellensége, mint olyan intézménynek, amely működésében ép ellentétes irányú az egyén szabad megnyilvánulásával. Olyannal látja és láttatja a társadalmat, mint valami óriási gépezetet, amelynek egyes kis kerekei az egyének. Megszabott pályán, megszabott irányban kell mozogniuk ezeknek a kis kerekeknek. Az egyén tehát a társadalom funkciójává süllyed alá.” (31.) Az „anarchista” Ibsen azonban kap Storfertől egy megszorító lábjegyzetet: „Gazdasági kérdések iránt nincs Ibsennek érzéke. Amikor darabjaiban [...] üzleti dolgokról, pénzműveletekről, bukásokról, stb. van szó, e dolognak csak lélektani, erkölcsi indoka és hatása érdekl és foglalkoztatja. – Amikor tehát Ibsen szocializmusáról vagy anarchizmusáról beszélünk, semmi esetre sem lehet szó e felfogások gazdasági elveiről.” (30.) Ez a megszorítás megint árulkodó jelzés. Nemcsak a leírás pontossága követelte meg, de – implicite – azt is elárulja, Storfernek már voltak az ibseni világon túlmutató tapasztalatai. S nemcsak mint egy zsidó kereskedőcsalád fia érzekelte ennek a gazdasági dimenzióknak a létét és jelentőségét, hanem magára a szocializmusra, mint elvre is, ha csak utalásszerűen is, reflektált. (Mellesleg erre az Ibsenen túli perspektíva jelenlétére vall az is, hogy Ibsent – miként Wilde és Nietzsche pozícióját is –, amint megjegyezte: „már a múlténak tekinthetjük” [27].)

A Jövendőben közölt Ibsen-értelmezés, summa summarum, egyféle orientációkéréső és önmeghatározási kísérlet is volt. S nemcsak bizonyos nagy trendek érzékelését dokumentálja, de figyelemre méltó tájékozottságot is mutat. (Egy lábjegyzetben például Sören Kierkegaardnak egy „aforizmáját” idézte [29].) S in nuce éppúgy benne van a modernitáskritikus „szocialista”, mint a lelki kollíziókat értelmező pszichoanalitikus beállítódottságának alapszerkezete is.

3

Az az elégedetlenség, amelyet irodalmi példán, elvontan, az Ibsen-esszé kifejezett, a maga mindennapiságában, mint gyakorlati társadalomkritika is megjelent nála.

Van Kun Bélának (1886–1938/1939?), a majdani népbiztosnak, korábban a kolozsvári református kollégium diákjának egy egyetemi hallgatóként írott levele (Józsa–Mucsi 1986: 233.), amelyet a szakirodalom 1904 októberére datál. A datálás alighanem téves, a levél legkorábban 1905 őszén íródhatott, mindenestre érdekes összefüggésben emlegeti állítólagos iskolatársát, a levél írásakor hallgatótársát, Storfert. Kun, aki e levelében a

diákoknak a „szocialista propagandamunkába” való bevonását ígérte, egyebek közt ezt írta: „Különbén most már van az egyetemen egy pár fiatalabb ember, akik – ha izoláltan is – megpróbálták a propagandát, s ezeket most mint legöregebb szociáldemokrata magam köré gyűjtöm, s nekilátunk a munkának.” Majd így folytatta: „Ezek közül Storfer Adolfot (I. Ferencz J. út 18.) bejelentem, mint aki már csatlakozott a szervezethez.” (Idézi: Józsa-Mucsi 1986: 233.) Erről a szociáldemokrata propagandamunkáról nem sokat lehet tudni, de alighanem ennek részeként azonosítható Storfer 1906. nyári és őszi szerepvállalásának több eleme is. A helyi Előre című napilapban például, igaz névtelenül, legalább három, meglehetősen vihart kavart cikket írt. (Mindhárom cikkét egyik hallgatótársával, Pártos Ervinnel írta.)

Az első (ismertté vált) cikk az Előre 1906. június 16-i számában jelent meg, A pap bűne címmel, s A szamosújvári Jolbej eset alcímmel. A cikk a szamosújvári főgimnázium örmény katolikus hitoktatójának, Esztegár Gergelynek és nyolcadikos gimnáziumi tanítványának, a „szabadgondolkodó” Jolbej Miklósnak konfliktusáról adott hírt. Kettejük állandósuló vitái eredményeként Jolbej (1888?–1915) megtagadta a gyónást a hitoktató előtt, az pedig, retorzióként, megakadályozta, hogy Jolbej érettségét tegyen. A diák panasszal élt, s e panasza során fény derült Esztegár bizonyos dolgaira. Az Előre cikke ennek kapcsán egyebek közt megírta, hogy Esztegár „[n]ői szoknyába öltözve dr. Mártonffy igazgatónál undok orgiákban vett részt. Természetellenes vágyainak kielégítését a rája bízott ártatlan gyerekemberek és más fiatal emberek körében keresi. Beteges perverzítésével nemzedékeket fertőz meg.” A cikk meritumát a hitoktató diákjával szembeni önkényeskedéseinek leírása adja, de az idézett pár mondat érthetően botrányt kavart. Az esetről több fővárosi lap is hírt adott, a Népszava 1906. június 17-i száma például viszonylag részletesen referált róla, s idézte is az Előret. Majd, mintegy zárófüggeléként megírta: „Késő éjjel táviratban értesítenek bennünket, hogy az »Előre« egyik-másik radikális hangú cikke miatt, de különösen Esztegár fajtalankodási üzelméinek leleplezése miatt a kolozsvári polgármester az »Előre« kolportálását nem engedélyezte. Az új lap szokatlan radikalizmusa megfélemlítette a koalíciós hősöket és az ő befolyásuknak köszönhető a polgármester vakmerő fellépése. [...] Az »Előre« különben hétfői számában folytatni fogja a leleplezéseit a klerikális-koalíciós hajsza ellenére is.” (Uo. 9.)

Így is lett. A kolozsvári lap június 18-án egyrészt visszatért a szamosújvári esetre (Kórházba! A beteg pap bűne), másrészt egy új ügyet is fölvetett. Az újabb, második „leleplezés” ugyancsak az Előre június 18-i számában jelent meg, Szélnék eresztett szeminaristák címmel, A papszakácsné garázdálkodása főcím alatt. Ez a cikk a helyi, Apor-féle Szent József-szeminariumban elkövetett visszaéléseket leplezte le, s pro forma diákjóléti szempontokat érvényesített. Abból a tényből indult ki, hogy a szeminarium szegény, bentlakásos növendékeit idő előtt szélnék eresztették, hogy ne kelljen élelmezésükről, ellátásukról gondoskodni. A bírálat éle „a mindenható intézkedés jogát” „magához ragadó” papszakácsné ellen irányult: „Sovány, hosszúlére eresztett ételeket kapnak a jóétvágyú, amúgy is vékonypénzű csenevész diákok. Bezzeg püspöki koszton hízik a sok zsírtól csöpögő finom falaton nekigömbölyödött pap-szakácsné család.” S a konyhapénz elfogyván, június 16-án utcára tették a diákokat. Az „ifjak tiltakozásul felírtak a Státus igazgató-tanácsához. Eredménye ennek az lett, hogy 16-án mindhatvanuknak kitétték a szűrét, megszokott szobáikból is kizavarták. Utcára tették őket, élelem nélkül, pénz nélkül ép a legnagyobb diligencia idején. Hajléktalanul lézengenek szegények, holott a szobák nyáron amúgy is üresen maradnak.” Ez a diákjóléti szempontok szerinti bírálat azonban retorikája révén erős intézménykritikai felhangot kapott, s klérusellenességbe ment át: „De mit bánja ezt a pap-pereputty? A fő: nem kell a duzzadó papzsákba nyúlni, a melyet a kiszipolyozott nép verejtékes munkája töltött meg. Mert a papzsák telhetetlen. Nagyon

telhetetlen. S telhetetlen lesz mindaddig, míg a társadalom a papi birtok kisajátításával meg nem törí a klérus évszázados népbutító, népszaroló uralmát." A cikk, értesülvén a diákok ószre tervezett szervezkedéséről, s a „csuhás kis-királyok” felé vágva, azzal zárul: „Biztató jele az időnek, hogy a Sötétség egyik főfészkeben is világosságot gerjeszt az ébredő Emberöntudat lángja.”

Az antiklerikális retorika, ahogy mondani szokás, „kiverte a biztosítékot”: a cikket s szerzőiket bíróság elé citálták. „A cikkhez fűzött reflexiókban, a melyek a papi vagyon kisajátítása körül mozogtak, az ügyészség izgatást látott és a btk. 172. § 2. bekezdése alapján vádat emelt az Előre ellen izgatás címén. A sajtóeljárás rendén a cikkért a felelősséget Pártos Ervin és Storfer Adolf vállalták.” (Előre, 1906. szept. 21. 1.) A tárgyalásra 1906. szeptember 20-án került sor. Az Előre 21-én elsőoldali tudósításban számolt be az eseményről, s az „ősi esküdtszéki ciklus kétségkívül legszenzációsabb és mindenestre legérdekesebb sajtótárgyalása”-ként aposztrofálta azt. Pártost „szigorú orvos”-ként, Storfert „tanárjelölt”-ként nevezték meg. Az esküdtszéki tárgyaláson tartott tárgyalást „reggel 8 órakor nyitotta meg Rudnyánszky Béla báró [...]. A bíróság tagjai Issekutz Gyula és Szabó Jenő voltak. A tárgyalás első félóráját a formalitások töltötték ki. Végre félkilenc órára a két vádlott kihallgatására került sor. Az elnök kérdésére kijelentik, hogy nem érzik magukat bűnösöknek, mert pusztán tudományos meggyőződésüket követték és a közérdek szempontjából foglalkoztak a kérdéssel.” A vádat Frits Béla dr. képviselte, aki vádbeszédét „nagy verével” kezdte, s a kolozsvári sajtót is „züllöttnek” nevezte. Az Előre beszámolója szerint az elnök és a vádlottak között éles szóváltás folyt le. Előbb Pártos utasította vissza a vádakot, majd Storfer szólalt meg. Az „isméltendő összetűzések és apró jelenetek mind izgalmasabb helyzetet teremtenek az elnök és a vádlottak között. Rudnyánszky báró idegessége Storfer beszéde alatt fokozódott – Storfer ugyanis [Pártoshoz] hasonló szellemben terjeszti elő védelmét és az elnök figyelmeztetéseire ideges erélyességgel vág vissza, úgy, hogy komolyabb összetűzéstől lehetett tartani.” Ez azonban végül nem következett be. „Az ügyész replikája és a vádlottak szellemes és csipős viszontválasza után az elnök világitotta meg röviden a megoldandó jogi kérdéseket. Mire az esküdtek 11 órakor visszavonultak verdikthozatalra. Alig egy negyedórai tanácskozás után megszületett az esküdtek ítélete. E szerint bűnösnek találták mind a két vádlottat. A verdikt alapján a bíróság a vádlottakat egyenként két-két havi államfogházra és 300-300 korona pénzbüntetésre ítélte.” Az ítéletet az ügyész elfogadta, „az elítéltek ellenben semmisségi panaszt jelentettek be.”

A pör nemcsak helyben váltott ki érdeklődést, több fővárosi lap is hírt adott róla. A Pesti Napló Egyház elleni izgatás, a Népszava Elítélt újságírók, a Budapesti Hírlap Izgatás az egyház ellen címmel számolt be róla – valamennyi még 21-én. (A „Béha” érdekes mód Storfert „joghallgatóként” említette.) A Népszava szeptember 22-én „A papszakácsnő bűnei” és egyebek címmel még egyszer visszatért az ügyre, s ezúttal, kicsit bővebben, Storferék mellett érvelt. Most több részletet is közöltek a védekezéssel kapcsolatban. „A vádlottak azzal védekeztek”, írta a Népszava, „hogy nem érzik magukat bűnösöknek, mert a cikknek megírására kizárólag a közérdek vezette őket. Az esküdtek igazmondásában annyira bíznak, hogy védő nélkül jelennek meg a sajtópör tárgyalásán. A közvád képviselője, az »én ügyésem«, ezzel szemben erősen kikelt a fiatal vádlottak ellen és élesen nekitámadt a kolozsvári sajtónak, amely szerinte »szennyes lerakodóhelye a piszkolódásnak. Olyan ez a sajtó – idézzük szavait – mint a piszkos mosogatórongy, mely tisztít ugyan, de ha elejtik, a helyén szenny és piszok marad!» Ennek a káros állapotnak a dühöngését látja az inkriminált cikkben és szigorú orvoslást kér az esküdtektől.” Utólag nem világos, e beszámolóban pontosan mire utal az idézőjelben adott minősítés, az „én ügyésem”, csak sejteni lehet, hogy a megbírált egyházi intézmény és az ügyész valamilyen összefonódására, illegitim együttműködésére történik benne célzás. A Népszava

beszámolójának többlete (s érdekessége), hogy – a többi beszámolóval ellentétben – utalt a vádlottak melletti enyhítő körülmények figyelmen kívül hagyására is. „Az ügyész megnyugodott az ítéletben, az ítélték azonban semmisségi panaszt jelentettek be, mert a bíróság tekintet nélkül volt fiatal életkorukra és büntetlen előéletükre és nem alkalmazta az enyhítő 92. szakaszt.”

A Népszavának ez a Storferék melletti kiállása sejteni engedi, hogy Storfer ekkoriban csakugyan kapcsolatban állhatott a szociáldemokrata párttal. Ezt több minden meg is erősíti. A nagyváradi szocialisták A Jövő című folyóiratában például cikke jelent meg (1906. 8. sz.), s ebben még a Társadalomtudományi Társaságot is „balról” bírálta, kijelentve: „nincs és sohasem lesz jelentékeny polgári radikalizmus”, a forradalmi munkásság erre nem számíthat. A Népszava 1906. október 3-i számának A kolozsvári pártszervezet című és kezdetű közleménye pedig konkrét munkakapcsolatról adott hírt. A Népszava e közleménye megírja, hogy: „A kolozsvári pártszervezet az idén is, miként az elmúlt években, a munkások művelődése céljából előadásokat rendez a következő sorrendben: [...] 3. Storfer Adolf. Történeti képek a XIX. század forradalmi mozgalmaiból: nyolc egymás utáni pénteken, az Újvilág helyiségében levő szakegyletben. Első előadás október 19-én.” Az 1. és 2. helyen említett előadó dr. Kánitz Henrik és dr. Péterfi Tibor volt, mindketten doktori címmel, Storfernél tehát idősebbek és kvalifikáltabbak voltak. Szimptomatikus tehát, hogy a három előadás-sorozat egyikét a fiatal s még egyetemi hallgató Storferre bízták. S annyi bizonyos e hír alapján, hogy október 19-én, 26-án, november 2-án, 9-én, 16-án, 23-án, 30-án és december 7-én forradalomtörténeti előadásokat tartott munkásoknak. A Népszava közleménye arról is hírt adott, hogy az „előadásokon kívül vitaestélyek lesznek tartva, később meghatározandó tárggyal az építőmunkások szakegyletében (Deák Ferenc-utca 18.) négy egymás után következő hétfőn. Első vitaestély november 12-én. Az előadások kezdete pontban 8 órakor.” A vitaestélyekkel kapcsolatban a közlemény neveket nem említ, így a Storferét sem, de alkatából következik, hogy valószínűleg ezeken is ott volt.

Az 1906 nyarától 1907 tavaszáig tartó időszak Storfer pályájának izgalmakban bővelkedő, mondhatnánk „közéleti” periódusa volt. Elindult ellene (s szerzőtársa, Pártos Ervin ellen) egy másik sajtópör is, igaz, jókora késéssel, de megint az egyházellenesség vádjával. A második pörben inkriminált cikket, cikkeket, mint utaltunk már rá, szintén az Előre közölte – de még 1906 nyarán. A lap, névtelenül, előbb június 16-án, majd június 18-án hívta föl a figyelmet a „Jolbej-esetre”, s annak mögöttesére. (Esztegar Gergely szamosújvári hitoktató felfüggesztette Jolbej Miklós szamosújvári gimnazista érettségijét – homorotikus impulzusoktól vezetettve.) Ez az „ügy”, értelemszerűen, kényes, sőt kínos téma volt. A homoszexuális (mai idiómában: „meleg”) pap, aki kiskorú diákjaival létesített szexuális kapcsolatot, s mai értelmezés szerint nemcsak a „szexuális zaklatás”, de a hivatali hatalommal való visszaélés vétségét is elkövette, skandalum forrása lett. S mivel papról volt szó, az ügy – pró és kontra – az egyházi tekintély körül is forgott. Az ügy kipattintása az egyház tekintélye elleni támadásnak, „rágalmazásnak”, illetve, a másik oldalról, az erkölcsi rendnek az egyházi monopóliumok ellenében is keresztülvitt helyreállításának számított.

Storfer és Pártos álláspontja, érdemes erre fölfigyelni, sajátos kettősséget mutatott. A homoszexualitást nem bűnnek, hanem betegségnek tartották, a hitoktató ebből a helyzetből folyó „pedagógiai” ténykedéseit azonban élesen elítélték. Ebből a szempontból a június 18-i cikk címe és alcíme már önmagában is szimptomatikus. Kórházba! – mondja a cím, majd az alcím ez: A beteg pap bűne. Maga a cikk pedig azt mondja ki, hogy kötelesség „volt rámutatni arra a nyavalyára, mely bűnökbe sodorta a szerencsétlent. Betegsége nem bűn, nem a miatt kérünk büntetést. Azért csak kórház dukál, mi örömet kitorölnénk a büntető törvénykönyv rája alkalmazott paragrafusait.” „Bűnös a pap azonban, mert



igazságtalanul üldözte ki Jolbejt az iskolából. Bűnös, mert betegsége leplezésére ártatlan áldozatot keresett. Bűnös, mert beteges vágyainak kielégítését a rája bízott gyerekekbe-  
reken kereste.” S ez a kettősség a cikk zárlatát is meghatározta: „Annak megítélése az  
egyházra tartozik, vajon összefér-e ez az életmód a reverendával. Mi evvel nem törődünk.  
Ezért nem is feszegetjük Esztegnak Répai Tivadar volt börtön írnokhoz, a gyönyörű  
ifjúhoz való viszonyát. Az ösztönök kielégítését kitől sem tagadjuk meg, de nem tűrhetjük  
egy beteg ember garázdálkodását a szabad akarattal nem bíró iskolás gyermekek közt.”  
Az viszont kétségtelen, Esztegar Gergely papi munkaköre az egész ügynek speciális szint  
adott, s az ügy megszellőztetése javította a klérus hatalma ellen föllépők pozícióit. Ez a  
szempont, legalábbis egy második síkon, bizonyosan érvényesült Storfer és Pártos téma-  
választásakor.

Hogy Esztegar Gergely csakugyan „sáros” volt, s az Előre nem megrágalmazta, hanem  
– igaz, nem minden irányzatosság nélkül – „csak” leleplezte, mi sem mutatja jobban, mint  
hogy a „leleplezés” 1906 nyarán történt, „ügy” belőle azonban csak nagyon lassan, pör  
pedig csak jóval később, 1907 februárjában lett, jóval túl már Storferék első elítélése után.

Ami biztos, Esztegar sokáig lapított. S mint a Pesti Napló 1906. július 22-i híréből  
(A maturától eltiltott diák) kiderül, az illetékes miniszter feloldotta Esztegar tiltását, Jolbej  
Miklós, ha nem is Szamosújváron, de a kolozsvári református gimnáziumban leérettségiz-  
hetett. Majd a Pesti Napló 1906. szeptember 23-i számából (A Jolbej-ügy) az is kiderült,  
hogy Majláth Gusztáv erdélyi püspök felszólította Esztegart, hogy „adja be állásáról való  
lemondását és kérje nyugdíjazását”. Amikor erre a hitoktató nem állt rá, s ártatlanságát  
hangoztatta, a püspök fölszólította, hogy akkor indítson sajtópört. 1906. október 6-án, gyu-  
lafehérvári tudósítója jelentése alapján a Népszava azt is megírta, hogy Esztegart „most  
erkölcstelen üzelmek miatt bizonytalan időre szabadságolták. A hitoktató ugyanis a gond-  
jaira bízott gyermekeket perverz vágyainak kielégítésére használta fel.” A püspök által  
szorgalmazott sajtópörre, miért, miért nem, csak lassan került sor. 1907. február 20-án, a  
Hitoktató és hírlapírók pöre címmel a Pesti Hírlap azt is megírta, hogy a pör csak egyházi,  
illetve kormányzati nyomásra indult meg. „Majláth utasítására Esztegar, gróf Apponyiéra  
[ő volt akkor a kultuszminiszter!] pedig a tanári kar beperelte a cikk szerzőit: Pártos Ervin  
és Storfer Adolf hírlapírókat. Hosszas vizsgálat után az ügyet kedden [azaz február 19-én]  
kezdte tárgyalni a kolozsvári esküdtszék, br. Rudnyánszky elnöklete alatt.”

Az Előre természetesen már a tárgyalás megkezdése előtt hírt adott a készülő pörről.  
Február 12-én a lap emlékeztette olvasóit Esztegar ügyére, s leszögezte: „Közérdekből,  
romlott társadalmunk purifikálása céljából hoztuk nyilvánosságra Esztegar üzelmeit s  
erkölcsi felháborodásunkban [...] a maga meztelen valóságában tártuk fel a botrányos  
esetet [...]. A cikkekért Partos Ervin orvosszigorló és Storfer Adolf joghallgató vállalták a  
felelősséget, – ők fognak 19-én bíróság elé állani az odiosozus ügyben.” „Szenzációsnak ígér-  
kezik a 19-iki tárgyalás, amennyiben a vádlottak bizonyítani fogják állításait Esztegar  
ügyében s hisszük, hogy az igazság erejével legyőzik a személyes tekintély hatalmát.”  
A lap szerint „ötvennél több tanú lesz megidézve az ügyben”. A tárgyalás napján, február  
19-én az Előre, Pletykák Szamosújvárról címmel, izgatott várakozásról számolt be. „Még  
a legöregebb örmények se emlékeznek olyan nagy izgalmakra”, írták, „mint aminők most  
uralják e kincses várost. Hetek óta egyébről se beszélnek, mint az Esztegar ügyről, melyet  
annak idején kíméletlenül leleplezett az »Előre«. Kávéházakban, vendéglőkben mind a  
beteg pap nagy pöréről beszélnek és fogadást kötnek pró és kontra, vajon felmentik-e  
avagy elítélik a vakmerő újságírókat, akik az »Előre« hasábjain megszólaltatták volt  
Szamosújvár közvéleményét.” A lap ekkor már „több mint hetven” beidézett tanúról tud,  
s arról ír, az érdeklődőket különvonal hozza be a tárgyalásra, a szamosújvári főgimná-  
ziumban „három napi szünidőt” adtak a diákoknak, a „kolozsvári vendéglátást” pedig

máris föllendítette az ügy iránti érdeklődés. 21-én, Tárgyalják az Esztegar-ügyet címmel, az Előre már arról számolt be, hogy második napja folyik a tárgyalás, „előreláthatólag holnap jut el a befejezésig”, a bíróság azonban „zárt tárgyalást rendelt el és így a törvény tiltja, hogy a teremben történekről tudósítást” adjon a lap. A „folyosói élet” alapján azonban több tanú nevét megemlíti a lap, s megírja: „A bizonyítási eljárás érdekében a bíróság a késő esti órákig tárgyalt a tanúkkal és hol egyiket, hol másikat szembesítette Esztegar pappal.” 22-én, Még titkosabb a tárgyalás címmel arról számolt be az Előre, hogy harmadnapja folyik a tanúkihallgatás, de „még igen sokat nem sikerült kihallgatni”, az igazi „szenzáció” azonban az, hogy „báró Rudnyánszky elnök a zárt tárgyalást teljesen elzárta a nyilvánosság elől, mert úgy tapasztalta, hogy a már kihallgatott tanúk künn a folyosón szószátyár fecsegést folytatnak a [...] hírlapírókkal és így a zárt ajtók mögötti vallomások legintimebb részletei is nyilvánosságra kerülnek.” Általános visszatetszést keltett viszont az Előre szerint az, hogy egyesek „a megvádolt papot egy nem létező politikai hajsza mártírjának igyekeznek feltüntetni”. Azaz, a pör afféle lokális kultúrharccá vált. Az ítélet megszületéséről az Előre 23-án számolt be, Nem vétkezett a pap címmel. „A kolozsvári esküdtbíróság öt napi tárgyalás után ma hozta meg verdiktjét az Esztegar-ügyben”, írta a lap. „A becsületsértésekre vonatkozó összes kérdések mellőzésével az esküdtek húsz rendbeli rágalalmazás vétségében mondták ki a bűnöst a vádlottakra és ehhez képest a szakbíróság is a rágalalmazás vétségében ítélte el” őket.

A tárgyalás zárttá nyilvánítása miatt a tanúk vallomásait nem ismerjük, így utólag nem könnyű megítélni, jogos ítélet született-e, avagy szerezcsenmosdatás történt. A megismerhető külső körülmények az utóbbit valószínűsítik. Kiderült ugyanis, a pörben igen sok tanú vonult föl, a tárgyalás pedig zárt tárgyalás volt – azaz olyan adatok és összefüggések kerültek terítékre, amelytől a vád jobbnak látta „megkímélni” a közönséget. Ha „semmi” nem történt volna, akkor ennyi tanú aligha lett volna fősorakoztatható, és a „semmit” eltitkolni is fölösleges lett volna. (A folyosón pedig nem lehetett volna „intim részleteken” csámcsogni.)

Ám maga az „ügy” így is óhatatlanul nyilvánosságra került, s 1907. február 24-én, többnyire röviden, több fővárosi újság is beszámolt róla. A lényeg a Népszava aznapi tudósításából derül ki leginkább. Mindenekelőtt: „A főtisztelendő feljelentésére a kolozsvári ügyészség vád alá helyezte Storfer Adolf és Pártos Ervin hírlapírókat, a cikk szerzőit.” Emögött, mint láttuk, az állott, hogy Esztegart egyházi fölötteseik rákényszerítették a helyzet „tisztázására” (magának az érintettnek nyilvánvalóan nem volt érdeke az ügy fölmelegítése, számára a legjobb a csend lett volna), s – mint bizonyos jelekből következtetni lehet – kapott egy kis hátszelet is. Ugyancsak a Népszava tömör leírása rögzíti a tárgyalás lényegét is: „A kolozsvári esküdtbíróság öt napon át zárt ajtók mögött tárgyalta az ügyet, amelyen mintegy kilencven tanút hallgattak ki. Az esküdtek a két vádlottat húsz rendbeli rágalalmazásban és becsületsértésben vétkesnek mondták ki s a bíróság e verdikt alapján mindegyiket egy-egy évi fogházra s négyezer-négyezer korona pénzbüntetésre ítélte. Behajthatatlanság esetén a pénzbüntetés újabb négyszáz napi fogházbüntetésre változtatható át.” Ez az ítélet egyértelműen súlyos, „kritikaelhallgató” ítélet volt. Ezt a rendszerkritikai preferenciákkal nem vádolható Pesti Hírlap, szintén február 24-i kommentárja is érzékelteti: „Ügy az ügyész, mint a panaszosok ügyvédje, Bíró Balázs megnyugodtak, ellenben a védőügyvéd, Deák Albert két semmisségi panaszt jelentett be. Az ítélet súlyos és mindenesetre a mostan dívó sajtóellenes hangulatnak kell betudni.” A Pesti Napló (1907. febr. 24. 20–21.) és a Budapesti Hírlap (1907. febr. 26. 16.) beszámolója azonban címében is rágalmazásként definiálta az ügyet. (Az előbbi A rágalmazás, az utóbbi A rágalmazók címmel adott hírt róla.) Az ügy körüli maszatolásra mindenesetre jellemző a Budapesti Hírlap felvilágosító közleménye: „Kolozsvárról jelenti tudósítónk, hogy Storfer Adolf

és Pártos Ervin, a kik tegnapelőtt állottak törvényt az odavaló esküdtbírósnál, nem a szamosújvári leányiskola, hanem a főgimnázium hitoktatóját és tanári karát rágalmazták meg.” Azaz, finoman arra hívták föl a figyelmet, hogy nem a „kislányok”, hanem a „fiúk” körül volt „valami”, de ezt, jellemző képmutatással, nyíltan nem mondták ki.

S a vesszőfutásnak nem volt vége ezzel. Az első, még 1906. szeptemberi ügy 1907. március 13-án került a Kúria elé. Ahogy – Izgatás a csuhások ellen címmel – a Népszava másnap beszámolt róla: „Pártos Ervin szigorló orvos és Storfer Adolf bölcsészhallgató cikket írtak a kolozsvári Előre című lap múlt évi június 18-iki számában »Szélnek eresztett szeminaristák« címmel.” „A Kúria ma tárgyalta az ügyet és a semmiségi panasz elutasításával hozzájárult az esküdtbíróság ítéletéhez.” (Hogy a Kúria ítéletét befolyásolta a kevéssel előbb lezajlott, és súlyos ítélettel zárul másik kolozsvári ügy, aligha zárható ki.)

Ezzel Storfer döntési helyzetbe került. Nemcsak az vált kérdésessé, hogy folytatható-e „izgatásként” és „rágalmazásként” megítélt kritikái, föltáró és leleplező gyakorlata, hanem az is: mi vár rá itthon. Egy jogerős két hónapi államfogház, s egy másik, még nem jogerős, de várhatóan ugyancsak jogerőre emelkedő egyévi államfogház együtt már aligha volt számára vonzó perspektíva. S mint „meggyőződéses” ember, aki „belülről vezérelt” volt, a szokványos megalkuvó-elhallgató gyakorlat sem igen vonzhatta. A család anyagi helyzete viszont fölkinált számára egy lehetőséget: tanulmányai külföldön való folytatását. (Akkor egy ilyen migrációnak Magyarország és Nyugat-Európa között szinte semmi jogi korlátja nem volt. Az egész mindössze pénz kérdésének számított.) S ennek az alternatívának a megképződése nem retrospektív történelmi spekuláció. A Hivatalos Közlöny 1907. június 1-jei számában a sok rövid közlemény között az egyik ez: „A dési m. k. áll. főg. igazgatója jelenti, hogy Storfer Adolf részére, aki Botosénisben [!], Romániában, 1888. jan. 11. született s izr. vallású az 1905. június 21-én 23. sz. a. kelt s állítólag elvesztett érettségi bizonyítvány helyébe 1907. máj. 13-án 69. ikt. sz. a. másodlatot állított ki.” (203.) Nem kétséges, hogy ez a „másodlat” a külföldi egyetemi tanulmányokhoz kellett, s az időpont azt is jelzi, a döntés Storferben viszonylag hamar, legkésőbb már májusban megszületett.

S legkésőbb 1907 júniusában – de ha hinni lehet egyik későbbi cikke visszautalásának: már májusában – csakugyan már külföldön tartózkodott.

#### 4

Az új életszakasz viszonylag jól rekonstruálható. 1907 júniusa és 1908 májusa között a Pesti Naplóban hús, Sansculotte aláírású cikk jelent meg. Hogy ki volt ez az érdekes, ám bizonyos mértékig titokzatos, „rejtőzködő” szerző, azt a lap 1908. február 19-i számának egyik szerkesztői üzenete árulja el: „J. O. Kolozsvár. 1. A vers nekünk nem elég jó. 2. Viharos: Gerő Ödön, Lynkeusz: Wallesz Jenő, Sansculotte: Storfer Adolf.” (Szerkesztői üzenetek. Pesti Napló, 1908. febr. 19. Vö. még: Gulyás 1978: 386.) Hogy ki volt a J. O. monogramú kolozsvári érdeklődő, nem tudjuk, bár – talán – nem véletlenül érdeklődött Sansculotte kiléte felől: ismerősét sejtette benne. Szempontunkból azonban nem ez az érdekes, a fontos az azonosítás.

Az álnév az azonosítás megtörténtével önmagában is árulkodó, kifejezi az ifjú Storfer attitűdjét. A sansculotte (annyi mint »nadrág nélküli«) meglehetősen direkt visszautalás a nagy francia forradalom radikálisaira. Álnévként való választása azonosulás a forradalmi hagyománnyal, méghozzá annak radikálisaival. Ugyanakkor az álnév mögé rejtőzés már a kolozsvári negatív tapasztalatok eredménye. Az ifjú lázadó ráébredt, a nyilvános kritika nem veszélytelen, visszaüthet a kritikusra, s az ő helyzetében, feje fölött a hosszú fogház-büntetés rémével, nem árt óvatosnak lenni.

A Sansculotte-cikkek jellege nem is az Előre leleplező íásaival, hanem inkább a Jövendő Ibsen-esszéjével rokonítható. De tárgyuk és élményanyaguk nem független a szerző új helyzetétől, táguló, s egyben összetettebbé váló perspektívájától. Az, amit Párizsban, Zürichben és Bécsben tapasztalt, amire e nagy nyugat-európai centrumokban fölfigyelhetett, az egykori olvasók számára is érdekes lehetett, Storfer szocializációjának pedig már egy új stádiumát teszi megragadhatóvá, értelmezhetővé. S ha csak hozzávetőlegesen is, élete helyszíneiről és kulturális környezetéről is referál. Mi több, lokalizálhatóvá teszi, s időben is elhelyezi nagy személyiségtörténeti törését (aminek, nem mellékesen, messzemenő gondolkodástörténeti következményei lettek).

5

A Pesti Naplóban megjelent cikkei hol sűrűsödő, hol ritkuló, de egészében mégis egységes sorozatként állnak előttünk. Az első 1907. július 7-én jelent meg, majd gyors egymásutánban még kettő követte: július 14-én és 18-án, majd kis szünet után, augusztus 15-én még egy. Ezt szeptember 15-én és 29-én követte egy-egy cikk, majd október 2-án, 6-án, november 7-én, 10-én, 20-án, december 1-jén, 8-án, 25-én egy-egy. Ezt követően, mint látni fogjuk, nem véletlenül, egy több mint egy hónapos szünet következett. 1908-ban csak a február 9-i az első cikke, amelyet azután a február 22-i, 25-i, március 5-i, 8-i követ, majd, újabb szünet után, a sorozat május 21-én zárult. E cikkek egy részén a szerző megjelölte, hogy melyik városban, melyik időpontban írta szövegét – sajnos ezt az újságírói szokást nem kezdettől gyakorolta. (Igaz, némelyik téma nem is igen követelte meg ezt a helyhez és időhöz kötést.) Így azt, hogy 1907 júliusában hol tartózkodott, inkább csak sejteni lehet. Július 14-i cikkének szerencsére van keltezése: Párizs, június 16. Nem lehetetlen tehát, hogy mind a júniust, mind a júliust mint turista, a francia fővárosban töltötte. Ismerkedett a számára új nyugat-európai milióval. De október 2-án már Bécsből keltezte cikkét, rá egy hónapra, november 2-án azonban már Zürichben tartózkodott (amint az november 7-én közreadott cikke keltezéséből leolvasható). November 5-én, 17-én, 27-én, december 6-án és 22-én, majd 1908. február 3-án is Zürichből keltezte közleményeit. Ezt követően, egészen március 8-án megjelent utolsó svájci cikkéig, csak a „Zürich, február hava” keltezés szerepel. Utolsó, 1908. május 21-én megjelent írása viszont már május 20-áról s Bécsből van keltezve. Ez az időrend önmagában sajnos meglehetősen szaggatott, s a hiátusok miatt nem áll össze folyamatossá. De amíg Párizsban való fölbukkanása esetlegesnek látszik, addig Bécs és Zürich szilárdabban cövekezi ki mozgását. Sőt az is kijelenthető, ennek az időszaknak zömét Svájcban töltötte. Egyik cikkének, A svájci nép szavaz (1907. nov. 10. 9.) nyitómondatából tudjuk, már 1907 májusában Svájcban volt. („Az első napon, amelyet Svájcban töltöttem – májusi vasárnap volt – szintén népszavazás volt Zürichben.”) Párizsba, Bécsbe (s föltehetően máshová is, például Berlinbe) alkalmilag innen rándulhattott át. Nem véletlen, hogy cikkei saját keltezése szerint is 1907. november elejétől 1908 márciusáig, vagy talán egészen májusig bizonyosan Svájcban tartózkodott.

Ez az időrend egybevág azzal a más forrásból származó adattal, hogy az 1907/08. tanévben az Universtität Zürich jogi karának hallgatója volt, majd 1908 őszétől az Universtität Wien jogi karán folytatta tanulmányait (egészen 1911-ig).

A Sansculotte-cikkek kronológiája és (részben) témája nyilvánvalóvá teszi, hogy Storfer öngyilkossági kísérlete, majd emiatt a nevezetes Burghölzliiben való kezelése, amelyet a szakirodalom – egybehangzóan, de tévesen – 1909-re datál, valójában jóval korábban történt. Storfer minden valószínűség szerint vagy már 1907 decemberének legvégén (22-e után), vagy – ami valószínűbb – 1908 januárjában kísérelt meg öngyilkosságot, s közvetlen utána került be C. G. Jung (1875–1961) klinikájára. A januárt (vagy annak egy részét)

bizonyosan ott töltötte, de február elején már olyan állapotban (s helyzetben) volt, hogy a „bolondok házában” szerzett élményeiről egy négyrészes cikksorozatban tudott beszámolni, s írt egy cikket – nem függetlenül saját kísérletétől – az „öngyilkosság elméletéről” is. Az tehát, amit Jung évekkal később, 1911. november 14-én, Freud kérdezősködésére válaszként Storferről mondott, nagyjából-egészből igaz lehet, de eleve csak hozzávetőleges interpretáció, s a ráépülő különböző kortársi, majd történelmi konstrukciók óvatosan kezelendők – az értelmezés könnyen félrefut rajtuk. „Storfert ismerem”, írta Freudnak Jung. „Annakidején infantilis öngyilkossági kísérlet miatt volt a Burghölzliben (diagnózis: szkizofréria). Vélhetően ezért tartja magát távol a pszichoanalízis itteni képviselőitől. Ez természetesen szigorúan bizalmas.” (Freud/Jung 1974: 509., idézi Friedrich 2015: 319.)

6

A Sansculotte-cikkek jó tájékoztatást adnak Storfer gondolkodói alkatáról, érdeklődése irányairól, s egyáltalán nem utolsósorban, tájékozottságáról. Nemcsak az az érdekes bennük, hogy látszólag nagyon különböző dolgokról ír, de az e témákat egységben tartó beállítódás is.

Időrendben első cikke, az 1907. július 7-én megjelent Gorkij, egy akkor már világhírré jutott orosz írókat mutat be, de nem az irodalomról való szokványos beszéd egy változata. A cikk politikai apropóból született, s mintegy politikailag keretezett, de mégsem politikai traktátus, hanem szociálpszichológiai indítékú kulturális tipológia – s indirekt vallomás, önmagának is áttételes jelzése. Modernitáskritikája nyilvánvaló. Azzal indít, hogy Gorkij (1868–1936) ismét megszólalt. „Most egy londoni lapban nyílt levelet intézett az angol nemzethez honfitársai forradalma érdekében. Erélyesen föl szólal az ellen, hogy Anglia hitelnyújtás által támogassa az orosz cárizmust az orosz nép elleni harcában.” És Storfer értékítélete ez ügyben egyértelmű, úgy látja, Gorkij „újból aktuális lett. Mint politikus és forradalmár.” Ezt helyesli, de a lényegét, az igazán fontosat nem ebben látja. „Mert hiszen [Gorkij] az irodalomban oly helyet vívott már ki magának, hogy nincs szüksége aktualitásra, reklámra, nagydobra. A csavargó, a »mezítlás« földönfutó nevét együtt emlegetik korunk kultúrájának, a huszadik század szellemi életének legkiválóbb előharcosaival és a jaszna-ja-polyanai remete meg az úgy tudományosságban, mint anarchizmusa ideálisságában a nemrég elhalt Elisée Reclus-vel vetekedő Krapotkin mellett méltán az »Éjjeli menedékhely« szerzője tekinthető a modern Oroszország reprezentatívman-jének.” Rangos, és irányultságot tekintve is beszédes összevetés ez, a szellemi (intellektuális) teljesítmény erős erkölcsi indexet kap, s egy felforgató potenciál hordozója. Ez, nem nehéz észrevenni, magának Storfernek is fontos kombináció. S ennél is továbbmegy. Az orosz irodalom mentalitástörténeti leírásában helyezi el Gorkijt, s úgy látja: „A túljóllakottság irodalmának helyét elfoglalta az az irodalom, amely a jólnemlakottságnak, a proletárságnak a terméke s amely közeli előhírnöke volt a pár évvel reá nyíltan kitérő s mai napig sem lelohadó orosz forradalomnak.” Ez, ma már tudható, éles szemű, ám bizonyos értelemben mégis gyanútlan politikatörténeti diagnózis és előrejelzés. A cikk leglényegesebb momentuma azonban nem ez, s nem is közvetlenül politikai. Egy érdekes, és sok szempontból árulkodó irodalmi tipológiában jelenik meg. „Az orosz paraszt két típusban mutatkozik Gorkij novelláiban” – írja Storfer. „Az egyik valósággal nietzschei übermensch, aki »túl van a jón s a rosszon.«” Meglepő, de nem rossz fölismerés ez, ezen a nyomon is el lehet indulnia az értelmezésnek. Az igazán szimptomatikus mégis a másik típus, pontosabban e másik típus leírása, jellemzése. Erről Storfer ezt írja: „A másik típus a gyakoribb, Gorkijnak majd minden munkájában megtalálható: a »mezítlás« csavargó. A »mezítlás« az az el nem csitítható szabadságvágygyal megáldott vagy megvert muzsik, aki sem a városi,

sem a falusi élet keretébe nem tud beilleszkedni, aki világgá megy, anélkül, hogy tudná miért...” „Nem tudja s nem akarja a megrugdosott kutya életét élni, inkább éli a jeges hidegben csatangoló, éhségtől üvöltő farkas életét. Valami ellenállhatatlan vágy vonzza a mezítlábast a világba, a messze elnyúló s a végtelennek látszatával hitegető, vigasztaló pusztaságba. Megveti az életet, mert – amint egy régi orosz közmondás mondja – »hétyszer nem halhat meg az ember, de egyszer meg kell halnia«. Megveti az emberek világát, de szereti az embert. S ez az egyedüli érték, amit alapjában véve vallásos érzülete elismer: az ember. És ily értelemben nihilista a mezítlábas, mert szertefoszlik előtte minden világi érték, mint Tolsztoj előtt is.” Az elv: „meg kell az emberben becsülni az embert”. Hogy ez a jellemzés mennyire érvényes Gorkij prózájára, specialisták dolga eldönteni. De hogy Gorkijban Storfer ezt látta meg, ezt „hangosította” föl, az rá magára, irodalom- és világságérzékelésére mélyen jellemző. Kicsit önmagától retorikailag eltávolítva, saját beállítódását metaforizálva, azt a lelki képletet írta le, amelyet ő maga is képviselt. Az el nem csíthható szabadságvágy, a beilleszkedni nem tudás és akarás, az emberi világ megvetése, amely mögött – paradox, de egyáltalán nem logikátlan módon – az ember megbecsülése, középpontba állítása figyelhető meg, ez a „nihilista”, ám „alapjában véve” mégis vallásos érzület – ez mind Storfer karakterjegye. S talán az sem véletlen, hogy a „mezítlábasokat” így kiemelő, s így jellemző cikkíró, álnevet választva magának, éppen a sok szempontból analóg, de a francia forradalmi hagyomány révén politikailag egyértelműbben „radikálisnak” látszó, és már eleve szimbolikus sansculotte név mellett döntött.

A cikk zárklata mindenesetre megint a politikába vált át, s politikai reményeket fogalmaz meg. „A problematikus mezítlábas-természet – és maga Gorkij is az – megszűnt egy időre problematikus lenni. A tettek, a tépelődés nélkül való határozott tettek korszaka érkezett most el.” Az író „népének szabadsága érdekében izgat”. (Ez a diagnózisként megjelenített remény természetesen nem volt minden illúzió nélküli, de – nem mellékesen – megint Storfer saját reményének is volt a kifejezője.)

Második cikke, A vörös szűz szobra, amelyet Párizsból küldött a Naplónak, pár nappal követte csak az elsőt – ez július 14-én jelent meg. E cikke – a szoborállítás kapcsán – egy legendás francia forradalmárnő, Louise Michel (1830–1905), „vörös Lujza” életét és küzdelmét villantja föl. A földézett egyéniség, nem véletlenül, Ady Endre érdeklődését is fölkelte, ő is cikket írt róla, s a csak kevéssel előbb elhunyt különös személyiség franciaországi nagy népszerűsége joggal lett cikke témája. Olvasói szempontból „érdekes” volt. Storfert azonban aligha csak ez motiválta témaválasztásában. Egyrészt egy igazi, erős forradalmi tradíciójú országról beszélhetett, másrészt egy olyan ideális forradalmárról, aki bár extrém jelenségnek számított, maga volt a megtestesült erkölcsi integritás. S ez Storfernek megint lényeges dolgok kimondására adott lehetőséget. Szellemes, és mentalitástörténetileg is figyelemre méltó az a kép, amelyet néhány sorban Franciaországról ad. „Franciaország a nagy forradalmak s a nagy lelkesedések hazája. Az a nemzet, amely fanatikusan szolgált a egyházat, a XVIII. század nagy irányváltása után ugyanolyan lelkesedéssel állott az »Antikrisztus« fanatikusai közé. Az a nemzet, amely odaadó rajongással vette volt körül a katolikus francia királyság két patronáját, a vallásit, a Szűzanyát s a nemzetit, az orleansi szűzet, az ugyanolyan fanatikusan bálványozza több mint száz év óta új szeretőjét, a köztársaság istenasszonyát, azt az élnivágyó fiatal gall nőt, akit kacéruul felcsapott phrygiai sapkával ábrázolnak. A francia nép százhusz esztendő óta szerelmes a forradalomba.” Érdekes felfigyelni rá, Storfer itt megint a vallás és a habitus relációiban írja le, amit jellemzőnek tart, s e nyelvezet rásugárzik mondandójára. Ugyanakkor e leírás, nem önkényesen, de mégis figyelmünket orientálóan, „nőiesítve” van. Ez részben nyilván téma kínálta ötlet, de több is. Beállításában ugyanis e francia „forradalmiságnak kevés oly jellemző képviselője van, mint Louise Michel, a »vörös szűz.«” Ez az interpretáció kettős funkciójú. Egyrészt

Storfer így szinte észrevétlenül bekapcsolja „vörös Lujzát” a nagy francia tradícióba, másrészt lehetőséget nyer egy idealista forradalmár paradigmátikus pályájának fölvezetésére. Louise Michel ugyan „csak” egy önzetlen és tiszta lelkesítő „agitátor” volt, de mindenhol ott volt, ahol a lázadásnak hangot kellett adni. Így, többek közt, a Kommün harcaiban is. „Nagy lelkesedésében föltétlenül bízott a Kommünben, azt remélte, hogy elérkezett a világmegváltó nagy forradalom, amely véget vet a földön minden nyomornak. Éjjelnappal szakadatlanul dolgozott [...]. Lelkesítette a polgárságot, ápolta a sebesülteket, sőt maga is fegyvert ragadt, kiment a falakra, ott küzdött elől a lelkes párizsiak sorában, akik között elterjedt az a hír, hogy »sérthetetlen a mi Lujzánk«.” Amikor, a Kommün bukása után haditörvényszék elé állították, „a haditörvényszéket felbőszítette [...] őszinteségével. Védelmében apológiáját zengette a Kommünnek, gyilkosoknak nevezte a bírákat és kérte, hogy lövessék őt is főbe, mint társai nagy tömegét. A bírák azonban a közvéleményre való tekintettel nem merték Louise Michelt is halálbüntetéssel sújtani, amint a Kommün annyi harcosát, hanem Új-Kaledóniába deportáltatták.” Nem kétséges, Storfer számára jól jött az életrajznak ez az epizódja, olyasmit emelhetett így a figyelem középpontjába, ami számára is fontos volt. De a Kommün propagálásánál fontosabb volt számára „Lujza” karakterének definiálása, leírása. „Ideális lelkesítőnek”, írta róla, „az anarkia eszméi feleltek meg a leginkább. Rajongásában az uralomnélküliségtől várta az emberiség boldogulását. De Louise Michel nemcsak egy utópisztikus jövő ábrázolója volt, részt vett a gyakorlati propagandában is. Lankadatlanul agitált az anarkista-kommunista munkásmozgalom érdekében, beutazta fél Európát, részt vett a szervezésben, szónokolt népgyűléseken.” „Szorosabb kötelek nem fűzték őt az anarkista párthoz. Ő nem pártérdekért, nem politikai irányokért küzdött naivitással határos lelkesedésében nem látott maga előtt más célt, mint a szenvedő emberiség megváltását, a társadalom megjavítását.” S Storfer úgy látta, ez a „nő típusa a XIX. század forradalmárjának. A XIX. század történetének lapjain lépten-nyomon találkozunk önzetlen, de sokszor elérhetetlen vagy hamis ideálokért lelkesedő, minden áldozatra elszánt forradalmárokkal, akik nagy lelkesedésükben sokszor elmulasztják a közel kínálkozó eszközök felhasználását és a távolban bizonytalan utakat keresnek. Louise Michel is azok közül a forradalmárok közül való, akiknek elveiről, céljairól, eszközeiről sokat vitatkoztak és vitatkoznak, de akiknek becsületos, önzetlen meggyőződését, szintiszta jellemét nem lehet kétségbe vonni.”

És Storfer számára alighanem ez volt a legfontosabb: maga is a „megváltást” keresők közé tartozott. Ebben az értelemben az okosság és a „naivitas” benne is szimbiotikus egyiséget alkotott.

Harmadik, még ugyancsak júliusban, 18-án, megjelent cikke, az Írói motívumok, egy fiktív napló részeként van meghatározva („Egy híres író naplójából” – mondja az alcím). Az egyes szám első személyben megírt szöveg azonban csak naplóimitáció, s mint ilyen, egy szerepbe, a „híres író” szerepébe illeszkedik. Valójában azonban nem napló, hanem – a szerep mögé bújva – személyes vallomás egy lelki helyzetről. A szabadságvágy/raabság dichotómiájáról, s az e kettőt betetőző, a lázadás helyett a megírás-kényszernek való engedelmességről. Amíg az első két cikkben Storfer közvetve, egy-egy tárgy leírása által vallott önmagáról (is), de elsődlegesen mégiscsak az adott tárgyról értekezett, most ez a vallomás közvetlenebbé válik. Ha a szerep pusztán rejtőzködést szolgáló fölszínét lehántjuk a szövegről, egy primér vallomást kapunk. Nem egy „híres író”, hanem saját maga – tárgyias, pontos és őszinte – vallomását. A dichotómia mindjárt a naplóimitáció elején megjelenik: „Szeretném ideírni a fölháborodás, a méltatlankodás, a panasz csimborasszóját. Szeretném megmutatni a világnak, hogy – hogy lázadok. Hogy szükségem van a lázadásra. Hogy föl kell szabadítanom magamat. Mert én [...], az emberi lélek boncolója és rajzolója, aki az egyéni szabadságnak, a lélek önállóságának szükségéről oly sok írásomban győztem

meg olvasómat, én – rabszolgasorban nyögök. Igen. Rabszolga vagyok, én – akinek hősei elmondhatják az egoizmus filozófusával: Ich hab« meine Sach auf nichts gestallt. Rabszolga vagyok, rabszolgább a társadalom sok millió rabszolgájánál. Mert rabszolgasorban nyögnek még érzéseim és gondolataim is. Amit a földhöz ragadt páriának sem lehet megtiltani, hogy úgy érezzen és gondolkozzék, amint neki tetszik, – az számomra eszménye a szabadságnak.” De, kérdezhetnénk, miből áll ez a rabság? A válasz a fiktív példázatokon keresztül megvilágosodik: „rabszolga vagyok: a saját természetes érzéseimnek sem vagyok ura”. Mert: „Alig fogtam hozzá a türelmetlenkedéshez [tudniillik a vasúti peronon], föllépett bennem az író, a megfigyelő. Valóságos gyönyörrel, az anatómus bűvár gyönyörével vizsgáltam egy várakozó ember lélektanát. S ahelyett, hogy türelmetlenségemben idegeskedjem, bosszankodjam s dühösen szidjam [...] az állapotokat, ahelyett, hogy valami gyötrelmes, kínos, kellemetlen közérzésem lett volna, amihez isteni és emberi jussom van, valami kellemes érzés fogott el, amint kialakult bennem a türelmetlenül várakozó [...] ember pszichológiájának finom árnyalatokkal kidolgozott képe.” „És így történik ez velem mindenkor és mindenhol.” Nyilvánvaló persze, ez a rabság nem gazdasági, társadalmi vagy politikai rabság, hanem pszichológiai: az önreflexió kényszerének rabsága. Az a rabság, amikor a spontán és természetes érzelmek kiélése helyett az önmegfigyelő én inkább leírja azokat. S ezzel a „természetes” aktivitás megszűnik, s átadja helyét egy – bár pontosan leírt, ám lényegileg passzív – intellektuális reflexiónak. Jellegzetes, „modern” szituáció ez, a Szelf, az én szempontjából csakugyan gúzsba kötöttség. De ez a helyzet maga a tökéletes paradoxitás. Ezt a cikk zárata rögzíti is: „Ugy-e, hogy joggal panaszkodom. Ugy-e, hogy méltán kesergek egészen az életuntságig vezető kétségbeesésig. Csak egy a baj. Hogy ez a kétségbeesés is csak arra való, hogy – cikket írjak róla.”

E cikk, ha akarjuk, írói – prózaírói – kísérlet, az értekező irodalmi próbálkozása. Ha akarjuk (s célszerű erre is figyelniünk), lélektani önátvilágítás. S az „életuntságig vezető kétségbeesés” emlegetése alighanem közvetlen pretextusa egy nem is olyan sokkal később bekövetkezett életeseeménynek: Storfer öngyilkossági kísérletének.

7

A Pesti Naplónak augusztus közepétől december végéig küldött cikkei, minden tematikai változatosságuk mellett is egységes arculatot mutatnak. Mindegyik valamilyen szociokulturális tünetre figyel föl, valamilyen egyedi eseményben vagy hírben ismeri föl a jellegzeteset, a mélyebb összefüggések kifejeződését, a szimptomatikusát. Érdeklődése három fókuszpontra lokalizálható. Az egyik, jól érzékelhetően, a lélektani érdeklődés, de sohasem önmagában és elvontan, hanem mindig természetes – társadalmi – kontextusában. A másik, a jogi kérdések felé való odafordulás (ami összhangban van jogi tanulmányaival), de sohasem jogtechnikára leszűkítve, hanem az emberi együttélés lehetőségeinek optimalizálása szemszögéből. A harmadik a várható nagy forradalmi átalakulás előhírnökeire, az oroszokra való ismétlődő s megkülönböztető figyelem. Mindig jelzéseket olvas le és magyaráz.

Augusztus 15-i cikke: Utazás a csúnya orr körül. Két hírt: Cyrano de Bergerac hamvainak áthelyezését és egy drezdai kisfiú öngyilkosságát ütközteti benne. Mindkét hírben az orr a közös motívum, csak amíg az egyik esetben ez a csúnya, nagy orr a kulturális megdicsőülést eredményezte, a másik esetben az öngyilkosságba való menekülést váltotta ki. Az orr megítélésének diametrálisan ellentétes szociokulturális értelmezésében testpolitikai összefüggéseket ismer föl. A nagy orrt „nagy embereknél szinte dekorumnak” tekintik. „Uralkodói orr, zseniális orr, öntudatos orr, szellemes orr, bölcselő orr, – ezek vagy hasonló elnevezések járnak ki elismert kiváló emberek orrainak.” De: „Ha a Nagy Frigyes,



Napóleon, a Kant orra valami kis házitanítónak az ábrázatát éktelenítette volna el, nemcsak társai, hanem még kis nebulónövendékei is igen nevetségesnek, igen közönségesnek, igen visszataszítónak tartották volna.” A test, ismeri föl s mondja ki Storfer, kulturálisan igazolódik vagy stigmatizálódik. Ebben a fölismerésében nyilvánvalóan benne van saját – „zsidó” – tapasztalata is, erről árulkodik a „Kis Kohn”-nak csúfolt pesti „közhuszár” lakatnyai öngyilkosságára való utalás, s alighanem erről vall a cikk zárata is: „a gúnyolódásra való készség ott lappang” az emberekben, s nevetségesnek tűnnének föl előttük „a csúnya nagy orr védelmére írt e sorok, ha tegyük föl az sülné ki, hogy írójuknak szintén – csúnya nagy orra van”. Érzékel tehát bizonyos lélektani automatizmusokat is. De a stigmatizációt „igazoló” elméleteket elutasítja: „Azt mondják, az orr a jellem cégtáblája s határozottan gazdájának egyéniségére enged következtetni. Csúnya orr – csúnya jellem: az ellenszenv tehát indokolt.” Ám ehhez azonnal hozzát teszi: „Mondanunk sem kell, hogy az orr és a jellem közötti összefüggés tudományosan – ma legalább még – dőreség.”

Álláspontja világos és egyértelmű. Elutasítja a stigmatizáló álelméleteket. Egy odavetett episztemológiai megjegyzése azonban érdekes ambivalenciáról árulkodik: „egész sorát látjuk azoknak” – írja –, „akik a kiszámíthatatlanul csapodár véletlent állítólag törvényekbe tudják szorítani”. Ez a megfogalmazás már alighanem a pszichoanalízis irányába való megnyílását jelzi, ám ugyanakkor még az értelmezés e módjától való tartózkodását mutatja.

A következő, egy hónappal későbbi, szeptember 15-i cikke (A két Naumov) egészen más területre visz – ez oroszérdéklődésének egyik jellegzetes darabja. Elsősorban azt jelzi, mily nagy figyelemmel kísérte az orosz fejleményeket. „Ha napról napra híret vesszük az oroszországi eseményeknek, megdöbbenünk a motívumok s a kockázat csodálatosságán. Valóságos »értékek átértékelésére«, nézőpontunk eltolására van szükségünk, hogy valamennyire is megértsük az orosz forradalmi lelket, nemcsak a tömegforradalom szellemét, hanem az egyén nem politikai forradalmiságát is.” Kulturális utalásai – „Szaszulits Vjerá”-tól Raszkolnyikovig, Dosztojevszkij regényhőiséig – figyelemre méltóak. Esetelemzése summája azonban még inkább árulkodik valóságérzékelése természetéről, politikai sejtelméről. „A két Naumov két példája az orosz forradalmi léleknek, a második Naumov, a szerelmes, más körülmények között talán szintén politikai forradalmárrá lett volna, olyanná, aki megbízatás nélkül, csupa egyéni forradalmiságból a tett nagy pénzére váltotta volna a körülötte levők érzésének, akaratának, tervezgetésének apró pénzét. És az evolúciónak milyen nagy mozgató erejét kell látnunk ezekben az erjedő forradalmár lelekben, ha végképp lehullanak az orosz zsarnokság-emelte korlátok, ha minden téren győz az orosz forradalom, az, mely a politikai, társadalmi és gazdasági életben forr, épp úgy, mint az, amely a szellemi életben megy végbe, avagy az, amelynek a család a harctere.” Az alig egy évtizeddel később bekövetkező oroszországi nagy átrendeződés lehetőségének éles szemű megfigyelése ez – valami messianisztikus várakozással. Ez is, az is figyelemre méltó momentuma a cikknek. De észre kell vennünk, hogy ez, minden felszíni politikuma ellenére, nem politikai, hanem szociálpszichológiai, „lelki” megfigyelés. Storfer igazában nem politikus, hanem – már a pszichoanalízissel való formális megismerkedése előtt is – pszichológus: lélekértelmező. A történetileg s kulturálisan meghatározott ember lelki reakcióinak leolvasója. S szimptomatikus e vonatkozásban cikke zárógondolata is: „Igazat kell adnunk Fourier híres elvének, hogy az emberiség haladásának és az egyén boldogságának nem utolsó biztosítékai a helyes irányba terelt, vagyis az elfajulástól és félrevezetéstől megóvott emberi szenvedélyek.”

Ez pszichológiai program s előrejelzés, ebben a család éppoly fontos „harctér”, mint a politikai, társadalmi és gazdasági élet színterei.

Nem is független ettől a beállítódásától, hogy két héttel későbbi, szeptember 29-i cikke, A halálra ítélt halálbüntetés, amely eminensen jogpolitikai összefüggéseket tematizál,

valójában szintén az emberi habitus lehetőségei körül mozog. Jog, politika, habitus egyaránt jelen van benne, de a pont, amelyből az értelmezés kiindul, s amely egyben célterülete is, az emberi habitus. Ezt kell tehermentesíteni a halálbüntetés terhétől. Számol a halálbüntetést fenntartó szempontokkal és érzülettel. Idézi is például a máig hatásos, valóban frappáns szenátori javaslatot: „kezdjék el előbb a gyilkos urak”, s érti, sőt megérti a párizsiaknak a kéjgyilkosság fölötti fölháborodását is. „A párisi nép, amely már annyi fiát hurcolta a hulló bárd alá, ez a nagyszerűen lelkes tömeg, amely mint a haladó emberiség avantgarde-ja vívta meg és vívja meg az úttörő forradalmakat, nem tudja elfelejteni azt a látványt, amelyet Solleiland szegény kis áldozatának holttestem nyújtott.” S azokat az asszonyokat is, akik a gyilkost kegyelemben részesítő elnök ellen zúdították haragjukat, úgy mutatja be, úgy definiálja, hogy egyértelmű az irántuk tanúsított elismerése: „Akik a boulevardokon »Solleiland úr cinkostársának« szidják az elnököt, amaz asszonyok utódjai, akik a nagy forradalomban a Carmagnole vérszomjas táncait járták s amazoké, akik a kommün búcsúzásakor ott hullottak el a sáncokon, vagy koncoltattak föl Gallifet tábornok által, mint »lázadók és gyújtogatók.«” Mégis, álláspontja világos és – frappáns. Az „elnök előtt – mondja – „két notórius bűnös ügye feküdt döntés végett. Valamelyiknek meg kellett kegyelmeznie a másik rovására. Vagy a sok ezerszeres gyilkosság bűnével terhelt halálbüntetés intézményének, vagy az elvetemült cinikus kéjgyilkosnak. És az elnök józan humanizmusból a kisebb bűnösnek kegyelmezett meg, Solleilandnak.” Ítélete – az elnöké is, Storferé is – az, hogy a halálbüntetés „egy a huszadik században megbocsáthatatlan barbarizmusnak atavisztikus maradványa”. És a halálbüntetés eltörlésével „Franciaországban ezentúl egy gyilkossal kevesebb lesz. A legnagyobbal, kinek lelkét a legtöbb gyilkosság terheli: a guillotine-nal.”

S az emberi önemancipáció igényére, amely Storfer álláspontja mögül jól kivehető, mi sem jellemzőbb, mint a cikk fölütéseként rögzített aforizmaszerű történeti példa: „Amikor a kommün Párisban elégette volt a guillotinet, megkezdették Franciaországban az eljárást a halálbüntetés ellen.”

Svájcból – nem tudni pontosan miért – olykor átugrott Bécsbe. Egyik ilyen látogatásának dokumentuma a Lueger s az orvostudomány című cikke, amely szeptember 30-i keltezéssel október 2-án jelent meg. A cikk az osztrák főváros híres-hírhedt főpolgármesterének, Karl Luegernek (1844–1910) egyik megjegyzésére reagál. A népszerű, s városfejlesztési politikájáért máig méltányolt keresztényszociális politikus, a „schöner Karl” („szép Károly”) a modern politika egyik jellegzetes képviselője volt – pragmatikus antiszemita s híres „magyarfaló”, tőle ered a hírhedt aforisztikus azonosítás is: Budapest: Judapest. S amit Storfer még nem tudhatott, retorikája a majdani Führernek, Adolf Hitlernek is mintául szolgált. Storfer, jó érzéssel, Lueger egyik pénzmegtakarító, orvosellenes gesztusára reagál, s a politikus magyar- és zsidóellenes attitűdjére éppen csak utalva, a „butaság” szociálpszichológiájára figyel föl. „Bécs főpolgármester” – írta Storfer – „kikelt a himlőoltás ellen s az orvosokat beszédében megróttta, mert a közegészségügyi szabályokkal »jelentékeny károkat okoztak a lakosságnak.«” Ez furcsa gesztus, de nem sok szót érdemelne. Storfer azonban ebben paradigmátikus esetet látott meg. „A butaság ellen még az istenek is hiába küzdenek, – mondja a régi szentencia s el kell hinnünk, hogy igaza van. Mert hogyan kellett volna a kedélyes olimpuszi nagyságoknak kapitulálniuk a butaság előtt, amikor napról-napra kell tapasztalnunk, hogy vannak esetek, amikor még a fölvilágosodás és haladás dolgában oly nagy perspektívákat nyújtó reményekkel beköszöntött huszadik század is kénytelen bevallani: a butaság ellen... stb. Az a középkori szellem, mely boszorkányokat teremtett magának, hogy elégesse őket, a tömegek ama gyászos vaksága, amely embertizedelő vagy dögihalál-járványok alkalmával a tudósokat és orvosokat okolta s végül az a kuruzsló vénasszonymaradiság,

amely megveti, sőt gyűlöli az istentelennek kikiáltott orvostudományt s csak a maga kotyvasztékaiban, ráolvasásaiban és babonáiban bízik, – az emberi észnek mindezek a tobzódó elfajulásai, amelyeket hajlandók vagyunk már a múlténak tekinteni, itt kísérték közöttünk.” S Lueger föllépésére ebben az összefüggésben, ennek bizonyítékeként hivatkozik: „Azok számára, akik ezt nem hiszik, ideszögeztük azt a tényt: egy európai világváros polgármestere hadat üzent a közegészségügynek.” S nem arról volt szó, hogy Lueger közönséges értelemben csakugyan „buta” lett volna, neki – mint Storfer észreveszi – megfontolásai, méghozzá nagyon is modern megfontolásai voltak. „A szeg végre is kibújt a zsákból: miért e nagy harag az oltás ellen. Az orvosok a maguk rendszabályaival – mondá a főpolgármester – elriasztólag hatottak. Az irántunk barátságos magyar sajtó – folytatta kedves iróniával – kihasználta ellenünk a himlőjárványt. S az idegenforgalom láthatólag megcsappant. Ez a bibi. Pár száz magyar emberrel és egyéb idegennel kevesebben jöttek Bécsbe pénzüket itthagyni s ez fáj.” Storfer tehát, bár a szót nem használja, a modernitás irracionális racionalitását is észrevette s leírta. S hogy milyen jó érzékkel s milyen korán, azt alighanem még ő maga sem hitte. Ez az irracionális racionalitás, ma már tudjuk, a 20. század nagy mozgásainak egyik, sokak számára máig „érthetetlen” domináns vonulata lett.

Október 6-i cikke, a Cavete...?, amely, ahogy alcíme is utal rá, A kormányozható léghajókról elmélkedik, érdekes mód, nem a technikatörténet körébe tartozik. A modern technikatörténet szóban forgó fejleményénél, a „kormányozható” léghajónál, azaz az irányítható repülésnél jobban érdekli az, ami e lehetőség körül a képzeletben már formálódott: az apokaliptikus vízió. „Nem új divat a jövő eseményeit regényben ecsetelni”, írta. „Az irodalomtörténet az ily utópiák egész garmadáját ismeri.” De, s erre figyel föl, az „utóbbi években – tekintettel az európai nagyhatalmak nagy katonai fölszereléseire s az általános létszámfelemelésekre – különösen az a kérdés foglalkoztatja a regényírók fantáziáját, milyen lesz a legközelebbi európai háború. Hogy lesz, azt fölöslegesen tartják bizonyítani. A fantázia ezt a háborút óriási dimenziókkal látja el, s vigasztalásul hozzáképzeli, hogy ez lesz az utolsó európai háború. Különösen csábítja az a kérdés, milyen lesz Európa térképe a nagy világháború után. Az ilyen költött térképek megrajzolásába belejátszik persze legtöbbször a szerző lappangó nemzeti önérzete vagy pártállása.” Ez a fantáziálás érezhetően töprengésre készítette, s ambivalenciát váltott ki belőle. „Az egyik regény sötéten, fekete színekkel fekete alapon ecseteli a kormányozható léghajó föltalálásának első hatásait. Címét e sorok fölé írtuk, avval a különbséggel, hogy a kategorikus fölkiáltójel helyére a szkeptikus és mégse kereken tagadó kérdőjelet tettük. Ez a regény irtózatossá teszi a háborút, iszonyú vérontást jósol, amelyben részt fognak venni az összes nemzetek. Cave...” Nem kétséges, a hamarosan csakugyan bekövetkező (első) világháború okaként aligha a léghajó kormányozhatóvá tétele nevezhető meg, még csak – önmagában – a technikai fejlődés sem. S az is sejthető, e vízió elfogadásában Storfer saját haladás- és modernitáshite is korlátozta. De, ha ambivalensen is, szociálpszichológiai érzékenysége jó irányba vezette. A „hímnemű kávésnénikék vagy a politikus csizmadiák” ötletelését „a jövő nagy háborújáról” hajlamos nevetségesnek tartani: „ha azonban a malom alatt politizálunk, kávéházban vagy kaszinóban, mi is kezdjük hinni, hogy... égszakadás földindulás... így lesz meg úgy lesz, jaj de furán lesz. Ki tudja? Hátha igaz, hogy a kormányozható léghajónak, amely a technikai haladásnak, a kulturális fejlődésnek, az ember diadalmasan úttörő munkájának fényes győzelmét jelenti, véres keresztelőben kell részesülnie.” Ez az ambivalencia, amely mégis hajlik az apokaliptikus vízió elfogadása felé (s tudjuk, e vízió, póré lényegét tekintve csakugyan igazolódott), árulkodó. Jelzi, Storfer alkata és gondolkodásmódja szerint nem szociológus és/vagy közgazdász, nem is igazi politikus, de a szociokulturális mozgásokra érzékenyen reagáló pszichológus, aki egy bizonyos forgatókönyv lehetséges-

ségét még saját eszményei, haladáshite ellenére is megsejti. S ezt az érzékenységet már témaválasztása is igazolja.

S ez az érzékenysége nem maradt pillanatnyi sejtelen. Következő cikke, a november 7-én megjelent, s már címével is orientáló: Forel – antimilitarista, a háború készülődésére reflektál. Számára Auguste Forel (1848–1931) professzor elsősorban: „világhírű tudós”, elméleti s gyakorló pszichiáter (1898-ig a Burghölzli igazgatója is), és saját érdeklődése is efelé vonzotta. Mégis, nem a tudósra, hanem az antimilitarizmus harcos képviselőjére hívja föl a figyelmet cikkében. Miért? Már a cikk indítása egyértelművé teszi: „Mikor félév előtt azt írtam innen a »Pesti Napló«-nak, hogy rövid időn belül az antimilitarizmus lesz az európai nyilvános életnek, a szociális osztályharcok fórumának egyik legégetőbb kérdése, nem kellett nagy jóstehetséggel bírnom. Minden közeli és oknyomozó szemlélője az eseményeknek s a mai társadalmi fejlődésnek tisztában lehetett azzal, hogy ez az új probléma rövidesen az összetűzések gócpontja lesz.” A militarizmus elleni föllépés persze önmagában is cél lehet, akkor is, ha a kardcsörtetés nem is jut el a háború kirobbantásáig. De aki az antimilitarizmus szolgálatát fontosnak véli, az a háború lehetőségét valamiképpen aktuális lehetőségként kezeli. S ez nemcsak Forel professzorra igaz, akit Storfer e cikke népszerűsít, de magára Storferra is, aki indokoltnak érezte ezt az álláspontot népszerűsíteni, föl hívta rá a figyelmet.

E vonulatba tartozik, témája alapján, a pár nappal későbbi, de csak november 10-én megjelent A svájci nép szavaz is. A népszavazás ugyanis, amelyre a cím utal, s amelynek eredményéről a cikk röviden hírt ad, arról a törvényről folyt, amely a militarizmus kontra antimilitarizmus erőviszonyait mutatta. A svájci kormány „új katonai szervezetről” szóló törvényjavaslatot terjesztett elő”, s a népszavazás ennek megerősítéséről vagy elvetéséről volt hivatott dönteni. A szavazás, mint a cikkből kiderül, a törvényjavaslatot megerősítette. Erről Storfer, a lap svájci „levelezőjeként”, kötelességszerűen, be is számolt, de – s ez is árulkodó – mivel ez az eredmény nem az antimilitarizmus pozícióit erősítette, nem a szavazás részleteiről tudósított, nem azt erősítette föl, hangosította ki, hanem Svájcot mutatta be. (Ilyen szempontból e cikk a Storfer-életrajz fontos forrása lesz.) A kép, amit Svájcról rajzol, érdekes, s már csak azért is figyelemre méltó, mert a kép háttérben, kontrasztként, a magyar viszonyok is fölsejlenek. Itt két ilyen momentumot érdemes kiemelni, mint amelyek Svájcra is, Magyarországra is, és – Storfer látására is jellemzőek. Az egyik az épített környezet és a tradíció összefüggéseire figyel föl. Zürich, mondja, „egy mesebeli város”. „Ezek a régi festésekkel ellátott sok százéves, de még ifjú házak, egymás tetejébe rakva, terraszokkal, balkonokkal, lapos tetőkkel, – mindez egészen új látvány volt számomra. Ó minálunk, Magyarországon is vannak régi épületek: várak, templomok, fejedelmi paloták, fogházak és néhol még egyéb középületek is. De hol vannak a középkorból való paraszt és polgár elődeink lakóhelyei? Sehöl. Nyomuk veszett. De itt a polgárnak polgári tradícióval egyetemben annak relikviái is megmaradtak: élő-relikviák [...], olyanok, amelyeket ma is otthonul, hajlékul használ a svájci polgár és munkás.” A folytonosság és a meg-megszakítottság életalakító különbségére figyel föl itt. A másik a szavazásban kifejeződő jogi struktúrák különbsége. „Minden húszéves svájci polgárnak joga van az urna elé járulni és titkos szavazatát leadni. Ez az alkotmányos aktusok legnagyobbjából oly méltóságteljes nyugalomban ment végbe, hogy magyar ember ezek láttára nem kerülhet el bizonyos összehasonlításokat – úgy a választójogra, mint annak gyakorlása módjára nézve. De hagyjuk el itt az összehasonlításokat. Az olvasó svájci politikáról akar értesülni, nem – magyarról.” Itt az elhallgatásban kifejeződő distanciálódás teljesen világos.

Tematikailag egészen más, de jellegzetesen svájci és – tematizálása révén – Storferra is nagyon jellemző a november 20-i cikk: Oroszok Svájcban. Ez Storfer oroszérdéklődésének megkülönböztetett fontosságú darabja. Fontos a svájci orosz emigráció életképszerű

bemutatása miatt, fontos, mert egy jellegzetes emigráns összejövetelen Storfer maga is részt vett, s fontos a „főszereplő” miatt, aki nem más, mint a 20. századi forradalmi mozgalmak egyik megkerülhetetlen, emblematicus alakja: Lev Davidovics Trockij (1879–1940), Storfer ortográfiája szerint: Trotsky. A beszámoló november 17-éről van keltezve, a rendezvény, amelyről tudósít, föltehetően a 16-áról 17-ére virradó éjszaka volt. „Franciaországban, Németországban és különösen Svájcban sok-sok ezer orosz politikai menekült él”, mondja Storfer. „Az egyetemi ifjúságnak meglepő magas százalékát teszik oroszok. A kis Svájcban hat egyetemére pár ezer orosz lány és fiatalember van beiratkozva.” Ezek némelyike, mint a leírásból kiderül, Storfer személyes ismerőse, „egy fiatal kémikusdoktor” például expressis verbis „ismerősünként” említi. Föltehetően Trockij előadásáról is tőlük tudott.

A rendezvényt Zürich óvárosában, egy „korcsmának karzatos nagy tánctermeiben” tartották, ahol „csak egy üvegfal választja el a nagytermet a korcsmahelyiségtől”. „Körülbelül 900 orosz gyűlt össze, hogy a neves forradalmár fejtegetéseit hallgassa.” „A terem közepén nagy tömegben diákok, diáklányok, munkások. A teremnek az előadói emelvény mögött levő balsarkában egy elkülönített csoport van. Csupa munkás, a kifejezetten anarkistapárt hívei. Közeliükben a híres Jüdischer Arbeiterbund néhány tagja.” A cikk címe oroszokról beszél, de a leírásból kiderül, a jelenlévők összetétele ennél kicsit heterogénebb. Egy „kis csoportban” például „örmény diákok állnak”, akik a „terroristapárthoz tartoznak”, s egyikük, „egy elszánt képű, nagy hajú, szép ifjú” „népe egyik legelőkelőbb hercegi családjához tartozik”. De van itt egy „Cléo-frizurájú lengyel lány”, vagy egy – föl is szólaló – „Bessarábiából való zsidó munkás”, aki „zsidó zsargonban beszél”. Ez a vegyes összetétel persze érthető, hiszen ez voltaképpen az akkori Oroszország leképeződése. Storfer le is szögezi, „Oroszországnak [...] – a külön lengyel-, lett- és zsidó-párttól eltekintve – két nagy forradalmi pártja van: a szociáldemokratáké és az u. n. szocialista-forradalmároké.” (Utóbbiakat, tehetjük hozzá, a történeti irodalomban ma „eszerek”-ként szokás emlegetni.) Trockijról a cikkből megtudjuk, hogy „fiatal orosz ember, aki az orosz forradalomban jelentékeny szerepet játszott”. A „szentpétervári munkások vezetőségének tagja volt s a munkásságot ama nagy tömegsztrájkban, amely az első dumát eredményezte, vezette”. A sztrájk után lecsukták, a „félelmetes hírű Péter Pál-erődbe, az orosz Bastille-ba” zárták, „ahonnan később Szibériába vitték”. Szibériából „pár hónap előtt” sikerült megszöknie. „Most »pihen« egy kissé s mielőtt újra »munkához« lát, körutat tesz Európában, hogy a külföldön levő oroszoknak a forradalmi ügy jelen állapotáról referáljon.”

Trockij előadása meglehetősen hosszú volt. Amennyire Storfer utalásaiból kikövetkeztethető, este 8, fél kilenc körül kezdhetette, három órányi beszéd után tartott pár perc szünetet (hogy a teremben szellőztethessenek), s csak éjjel egy óra tájt fejezte be. (A nagyterem melletti kocsmá már éjfélkor bezárt.) Az előadást vita követte, a program hajnali három körül ért véget. Hogy Trockij konkrétan mi mindenről beszélt, arra csak utalások vannak – sok órányi mondanóját értelemszerűen nem is lehetett egy rövid cikkben teljes egészében reprodukálni. Az elsórt utalásokból annyi bizonyos: az előadó azzal kezdte, hogy „összefoglalja az utolsó évek forradalmi mozzanatait. Ecseteli a munkásságnak az első, második és harmadik dumához való állásfoglalását.” „Aztán beszél Trotzky a nagy sztrájkokról, az orosz munkásság hősi küzdelméről, a cárizmus brutális ellenforradalmáról, az igazi orosz hazafiak szövetségéről, a huligánokról, a pogromokról.” A szellőztetési szünet után „Trotzky újra beszédébe fog. Elérkezik a harmadik dumához. Vácsolja a jelen állapotokat.” „Végre a forradalom feladatairól, a jövőbeli teendőkről beszél.” Hogy Storfert mindez érdekelte, az bizonyos, hogy az előadásból milyen következtetéseket vont le, azt legfőljebb sejteni lehet. Az egyik lehetséges következtetése a svájci, „zsiros” jóléthez való ambivalens viszonyához mérten sejthető meg. „Ez volna az a szabadság és jólét [utal itt a kocsmázó svájciakra], amelyet népe számára megszerezni törekszik a szomszéd teremben levő ezer

lány és ifjú? Vagy talán nem is a szabadság és nem is a jólét, ami fölemel, boldoggá tesz? Csak az arra való törekvés? Odanézek az ajtó mellett álló kémikusra és leolvasom az arcáról a kérdést: Ki tudja?" A másik következtetése a cikk zárlatában jelenik meg, s ez a cárizmus jövőjével kapcsolatos: „Három óra felé oszlik szét a gyülekezet. Zürich ó-városának szűk utcáin, a százados svájci házak között ily késő éjjel száz orosz széled széjjel. S ha a minden oroszok atyuskája néha rémeket lát, bizonyára néha meglátja ezeknek a messze idegenbe, a zsarnokölő Tell Vilmos hazájába száműzötteknek képét is.”

Ez, a pszichológia nyelvén, meglehetősen jó előre látása az egy évtizeddel később történeteknek, amelyeknek egyik következménye, tudjuk, a cári család kivégzése lett.

8

December 1-jén megjelent cikke, a Kényes kérdések egészen más jellegű, de munkásságában nem előzmény nélküli problémát vet föl: a „homoszexualitás” problémáját. A cím pontos és indokolt, ez nemcsak szenzitív természetű, de csakugyan „kényes kérdés” volt – s maradt: mindmáig. Olyan probléma, amely – pró és kontra – kiválóan alkalmas a stigmatizálásra, s ez az oda-vissza érvényesülő megbélyegzés mindig is nagyon megnehezítette a tárgyas, nyílt beszédet. Ezt Storfer tudta, s alighanem ezért indította cikkét egy botrányelméleti traktátussal. „Botrányok rendszerint az üdvös hatások akkora sorát váltják ki” – mondja –, „hogyan ezek sokszor fölérnek az árnyoldalakkal, sőt néha preponderálnak.” E tételét, amelyet nehezen lehetne tagadni, mindjárt mediális dimenzióba is helyezte, s kiterjesztette a modern, nyomtatott sajtóra is. „A botrány különösen nagy és üdvös jelentőséggel van a sajtóra nézve. Félreértések elkerülése végett jó lesz előrebocsátani, hogy nem a botrányokon élőködő sajtóról van szó, hanem arról a sajtóról, amely a mai társadalom egyik fontos szerve, a közvélemény kifejezése s a közvélemény alkotása kettős és kölcsönös hatású hivatásával. És főleg ott van a botrány a sajtóra jelentősége, ahol kényes kérdésekről van szó. Olyanokról, amelyeket a sajtó közönsége iránt való különböző tekintetekből rendszerint nem mer megemlíteni, szóvá tenni, megvitatni. A botrány, a többé-kevésbé nyilvános, föloldja a sajtót e tartózkodás kötelezettsége alól, nevezzük azt a tartózkodást akár prűdériának, álszeméremnek, akár gyávaságnak, aggódó meghunyászkodásnak, akár a közönség felfogása előtt való lojális meghódolásnak, akár jóízlésnek, illetudásnak, tapintatos, tisztos komolyságnak. A nyilvános botrány nemcsak hogy fölmenti a sajtót e tényleges vagy vélt kötelezettség alól, de valósággal kötelességévé is teszi szokott tartózkodása mellőzését.” Okos értelmezése ez a botrány, s visszamenőleg, láthatóvá teszi saját, az Előre hasábjain nyilvánosságra hozott „leleplezései” szubjektív mögöttesét, megfontolásait. Storfer azonban, a 20. század első évtizedében még nem tudta, s nem is nagyon érzékelte még a maga kiteljesedtségében az intézményesített medialitásban rejlő irtózatot mérgező és romboló potenciált. Osztozott a felvilágosodás fölvilágosító szerepének optimizmusában. Kimondatlan előföltévése szerint „csak” a korlátokat kell felszámolni, s rendeződnek a dolgok. A helyzet azonban ennél bonyolultabb. A „kényes kérdés” sokszor azért kényes, mert a közösségnek nincs rá jó, megnyugtató konszenzust teremtő megoldása, s praktikusabb lebegtetni a problémát, mint valamilyen „egyoldalúságba” átsúszni.

E botrányfelfogás mindenesetre „fölhatalmazta” Storfert arra, hogy néhány akkor aktuális botrány apropóján a „homoszexualitással” kapcsolatos álláspontját kifejtse. A Harden- és a Brand-pörökre hivatkozott, de nyilvánvaló, ezek csak ürügyet szolgáltattak neki, hogy a témáról, pontosabban a téma nyilvános kezeléséről beszéljen. Érdekes, hogy amíg 1906 nyarán, az Előrében még „betegséget” látott a homoszexualitásban, most kerülte ezt a minősítést, sőt a leírást vagy az érdemi definíciót is. A maximum, ameddig e téren

elmegy, az anyyi: „kontrer nemi-érzés”-t emleget. Ennek a büntetőjog alá vonását, ahogy 1906-ban, most sem helyesli. De a helyzet 1907-ben Nyugat-Európában már más volt, mint 1906-ban Magyarországon. Itt hivatkozhat a jelenség sokoldalú tudományos elemzéseinek eredményeire, amely a két felnőtt férfi közötti szexuális aktust fokozatosan kivonta, kivonja a büntetőjog illetékessége alól. Le is szögezi: „Anélkül, hogy a kérdéshez közelebb lépni, elég lesz megemlítenünk, hogy az utóbbi évtizedekben a természettudományok legkiválóbb képviselői közül legtöbben, különösen jeles orvosok, pszichopatológusok új tudományos világot derítettek a kontrer nemi érzések problémájára. Ezek kutatásaiból számos modern kriminológus levonta a büntetőjogi konzekvenciákat. Akit a kérdés érdek, figyelemmel kísérheti a »természetellenes fajtalanságról« szülő paragrafusok törlésére irányuló mozgalmat. A német 175. szakasz ellenségeinek légió a száma. A francia törvényhozás kivégezte büntető kódexének idevágó rendelkezését. Svájc jogtudósai most dolgoznak egy, az egyes kantonális büntetőjogokat fölvaltó egységes büntető törvénykönyvön. A törvénytervezet már készen van, a homoszexualitás üldözésének semmi nyoma. A tervezet arra az álláspontra helyezkedik, hogy felnőtt férfiaknak a közszeméret és mások érdekeit nem sértő önkéntes cselekedeteihez semmi köze sincsen.” (A „magyar 186. szakasz”-ra való utalása nyilvánvalóvá teszi, hogy számolt vele, Magyarországon még más a helyzet, itt még a nyugat-európai trend nem érvényesül.) Storfer problémája, amely miatt tollat ragadott, nem is büntetőjogi, hanem valami más, s – jól érezte – ez is „kényes kérdés”. „A homoszexualitás kérdése, különösen büntetőjogi oldala az utóbbi időben a legfontosabb és legaktuálisabb kérdések közé került s a nagy nyilvánosság előtt, amely nem vesz tudomást a szakkutatás szűk körben tárgyalt eredményeiről, mégis csak elvétve esik szó ez őt érdeklő kérdéstről s ép a hivatottabbak tartózkodásából következik, hogy azokat a szavakat, amelyek a nyilvánosság előtt e kérdésben mégis elhangzanak, nem mindig a legtisztességesebb szándék sugallja.” A cikk ugrópontja az idézett utolsó félmondat, de Storfer csak elég körülményesen, magyarázkodó kitérők után jut el oda, hogy kimondja, mire is gondolt tulajdonképpen.

Alapelve világos: „A fontosabb érdeke való tekintet előbbre való kicsinyes tekintetnél. Illemből vagy jóízlésből nem szabad nemzedékeket fenyegető nyavalyákat vagy másrésztől középkori tudatlan előítéleteken alapuló justizmordokat agyonhallgatni.” S ezzel már közelít az őt foglalkoztató problémához is, hiszen, láttuk, az egyik póluson, a büntetőjogban jó irányú, kedvező változásokat észlelt. De mik lehetnek azok „a nemzedékeket fenyegető nyavalyák”, amelyekre utal? Ha körülményesen is, végül kimondja. A „homoszexualitás büntetőjogi mentessége érdekében” folyó „mozgalom” egyik szövege rejti magában komoly veszélyt. „A homoszexuálisok propagandájáról van szó, amely napról-napra növekszik, ma talán még nem mutatkozik egész veszedelmességében, holnap talán már legdivatosabb, de legnyavalyásabb szellemi epidémiájává válik szenzitív kultúránknak, amely oly könnyen hajlik nagystíliú kerítések szavára.” Nem kétséges, olyan fejleményre figyelt itt föl, amely, ma már tudható, máig szövegezőponttá vált, s máig szövegező élesen megosztja a közvéleményt. De mi áll e diagnózis mögött? A lázadó „sansculotte” politikai felszín alatti eredendő „konzervativizmusa”? Az ilyen, látszólag egymást kizáró, vagy legalábbis egymás ellen feszülő pólusok megléte egy emberben nem lenne egyedi – erre a habitusszerkezeti ellentmondásra nagyon sok történeti példát lehet hozni. De egyáltalán nem biztos, hogy Storfer esetében erről van szó. Ő, mint kiderül, e téren is radikális, s ha úgy ítéli meg, e szenzitív területen is hajlamos szembemenni egy bontakozó trenddel. „Az utóbbi években a homoszexuálisok, különösen ott, ahol nagyobb számban vannak, világvárosokban, így elsősorban Berlinben, mindinkább növekvő propagandát üznek. Akik az említett büntetőjogi reformok hívei, hallgatolagosan túrték ezt a propagandát és nem látván tisztán a propaganda céljait, tudattalan bűnrészeséivé lettek.

»Bűnrészeszt« mondtunk, mert a homoszexuálisok propagandája határozottan bűnösnek minősítendő. Itt megszűnik minden »modernség«, minden »humanizmus«, minden szociálpolitikai és büntetőjogi reformszellem, minden természettudományi elmélet, itt a normális nemi érzésű emberek alkotta társadalomnak egy vitális érdekéről és ennek az érdekeknek a komoly veszélyeztetéséről van szó. S azoknak, akik a legjobb, a legigazságosabb és legemberibb szempontoktól vezérelve a homoszexuálisítás büntetése ellen szállanak síkra, ugyanazoknak kell e mozgalom örve alatt suttyomban elharapódzott homoszexuális propagandának kiirtására a jelszót elsöben kiadni.” Mit kifogásol e propagandában? A „csábítás” és a „verbuválás” igényét és gyakorlatát. Álláspontja e pontokon is világos. „A homoszexuálisok büntetésével, a természet berendezésén való ezen oktalan és az emberiség elvét lábbal tipró bosszúállással mit sem érünk. De azt nem szabad túrnunk, hogy a homoszexualitást neveljék, beleoltsák az emberekbe.” Mert: „Van-e az emberi társadalomnak, vagy jobban szólva: a föntartására törekvő emberi fajnak fontosabb érdeke annál, hogy nemi életének meddő eltévelyedésekbe, öngyilkos zsákutcákba való csábítását megakadályozza.” S a „verbuválást” még erősebb szavakkal ítéli el: „egyes homoszexuálisok – mindig csak egyesekről, a propagatorikusokról van szó – még tovább mennek és valósággal verbuválnak. Hogy mily szerepe van ennek a szomorú kultúrjelenségnek, ennek a huszadik századbeli sajátos verbunknak a homoszexuális prostitúció tenyésztésében, arra a kriminálpszichológus s a nagyváros oknyomozó rendőre felelhet. És hogy mily hatása van a homoszexuális térítómunkának oly fiatal emberek életére, akikben a kontrer nemi érzés csirái megvannak, de akikben rendes körülmények között a normális érzések túlsúlyban vannak, azt megmondhatják a pszichopatológusok és pedagógusok. Elszomorító és ijesztő válaszok azok, amelyeket e szakavatottaktól kapunk és intő felszólítások, hogy több figyelmet fordítsunk a probléma e legújabb oldalára is.”

Storfer álláspontja markáns álláspont, sok mindent anticipál. S hogy a kései kapitalizmus lényeges szociokulturális és mentalitástörténeti fejleményére hívja föl a figyelmet, az bizonyos. De hogy álláspontját ma sem övezi konszenzus, azt is célszerű látnunk.

9

Storfer másik két decemberi cikke bejáratottabb úton haladt. A december 8-án közreadott Forel s a büntetőjog elsősorban azért érdekes, mert megerősíti Storfer érdeklődésének két irányát, a pszichológiai és a jogi, pontosabban ezek összekapcsolódását. Egy helyzetrögzítő megjegyzése érdemel külön figyelmet: „A büntetőjog tudománya a forradalmak korát éli most. A vakon való megtorlás elve pár ezredévi zavartalan uralma után bukófélben van, végnapjait éli, amennyiben már eddig is félig-meddig nem váltották föl új vagy legalább kompromisszumos álláspontok. Sőt, már második stádiumához érünk most ennek a forradalomnak. Az első, a zseniális mindent felforgatók, a régi fogalmakat fejük tetejére állító üdvös túlzók korszaka bevégeződik. Szinte lehetetlen egybefoglalni azokat a filozófiai, szociológiai, természettudományi iskolákat, amelyek a fennálló büntetőjog alapjai ellen eleve állást foglaltak.” Ez a diagnózis igazában persze nem jogi, pláne nem jogtechnikai természetű. Valójában a „modern” korszak méhében érlelődő új habitus, a valósághoz való új viszony fölismerése és kimondása ez – egy területre, a büntetőjogra vonatkoztatva. (A vonatkoztatás nyilván összefüggött épp akkor folytatott jogi tanulmányaival is.) Érdekes benne az optimizmus is, ez nyilvánvalóan az elég széles körben érvényesülő századfordulós korérzékelésben való osztozás, s ez lesz az, ami a világháború kitörésekor majd megroppan. S amit szintén nem lehet említetlenül hagyni, az a Forel professzor iránti megkülönböztetett figyelme – lám, ez is egy újabb cikke róla, munkásságáról. Ebben nyilvánvalóan szerepe volt annak, hogy a svájci professzor munkássága sok olyasmit sűrített



egybe, amely ekkor magának Storfernek az érdeklődését is jellemezte: a pszichológiai, sőt pszichiátriai megalapozottságú kriminálantropológia eleve integratív tudásterület volt. De a Forel működése iránti érdeklődése (s igen elismerő minősítése) paradox mód azt is jelzi, a modern lélektan vonatkozásában számára ekkor még nem a születő pszichoanalízis „atyja”, Sigmund Freud, nem is valamelyik követője vagy analógonja, pl. a svájci C. G. Jung volt a vonatkoztatási pont, hanem a ma kevésbé fontosnak látszó Forel.

A másik decemberi cikke, a Száműzöttek karácsonya, amely 22-én íródott, s 25-én hozta a Napló, megint egy korábban már megmutatkozott érdeklődési irányának folytatása, újabb variációja. Ez is a svájci orosz emigráció életébe vezet el, de most „ünnepi” oldaláról bemutatva. Figyelemre méltó a svájci léghőre való utalás, hisz maga Storfer is ebben élt ekkor: „A megelégedett Svájc karácsonyt ünnepel e napokban” – kezdte cikkét, majd így folytatta: „Annyi béke honol itt az év egyéb napjain is, hogy nem esik neheze a bérces kis köztársaság polgárainak a béke és szeretet ünnepét megülni. Az itt időző idegent is jóleső érzés fogja el ilyenkor, ha másért nem, a környezet hatása alatt.” Ez a nyitás persze, legalább részben, retorikai fogás, mert ezzel van szembeállítva az oroszok szomorúsága (amelyre egyébként már egyik korábbi cikkében is utalt). „Szomorú nép ez” – mondja itt róluk. Mégis, úgy látszik, valamiért vonzódott hozzájuk, mert velük karácsonyozott, részt vett egy – az orosz naptárhoz képest – előrehozott orosz családi karácsonyi összejövetelen. Hogy hogy került közéjük, arról ezt mondja: „S most mégis valóságos karácsonyi ünnepséget láttam az orosz negyedben. Jó ismerősömnek, egy fiatal orosz forradalmárnak köszönhettem, hogy odakerültem Ozolinékhoz. Ozolin Jegor munkásember és agilis tagja az orosz forradalmi munkásszervezetnek, felesége, Grunja, az egyetemre jár és most készül az orvosi doktorátusra. Egy társuk szerencsés szökése egy varsói börtönből és menekülése Zürichbe adott alkalmat arra, hogy karácsonyt az idevaló oroszok szokása ellenére és még hozzá időnek előtte megünnepeljék.” „A megmenekült forradalmár tiszteletére körülbelül tizennégyen gyűltek össze Ozolinék két szobájába [...]. Volt köztük két lengyel, két lett, egy kaukázusi örmény, a többi szűkebb értelemben vett orosz.” Hogy Storfer „jó ismerősének” mond egy „fiatal orosz forradalmárt”, s az ő révén be is kerül az ünneplő emigránsok közé, az önmagában is érdekes. Hogy róluk szólva következetesen forradalmárokról beszél, az szintén. A társaság összetétele, amelyre elszórtan a cikk utal, nem kevésbé figyelemre méltó: egyféle nemzetiségi és szociális kiegyenlítődség érhető tetten köztük. A házigazda, láttuk, munkás, a felesége orvostanhallgató, de van köztük fiatal orosz parasztlány és örmény nemes, lett munkás, kémikus, diplomás orvos, egyetemi hallgató, vagy éppen „modern” orosz lány: „Egy állig feketébe öltözött, rövidre nyírt hajú karcsú lány egy lánán foglalt helyet, a teát szüröcsölte a szájában tartott cukordarabon keresztül s csak néha-néha vett részt a társalgásban.” S a teljes színképhez természetesen Storfer is hozzátartozott, a maga eléggé komplikált identitásképletével. Nem érdektelen az sem, hogy mint egyik megjegyzése elárulja, ekkor már pontosabb fogalmi voltak az oroszokról, mint korábban, most már például tudja, hogy az egyik párt neve helyesen „szociálrevolucionárius párt”.

Magának a házi ünnepségnek a leírása is hangulatfestő: ajándékozás, beszélgetés, dalolás, s persze politizálás. A dalok pedig, külön-külön is, de főleg együtt igencsak jellemzőek. Egy „monoton, megindító melódiájú” „rég orosz karácsonyi dal”, majd a „volgai kozák tutajosok” ugyancsak „panaszos” dala, utána pedig „tea és dal szakadatlanul váltakoztak”. Az utalásokból az sejlik föl, ezek a „forradalmárok” valójában érzelmes, érzelmeikben és hangulataikban pedig tradíciókat őrző, nosztalgizáló emberek voltak. De – nem csak azok. Végül ugyanis, jellegzetes ellenpontként, „föhangzott a »Varsavjanka« (»Varsói dal«), amelyet, Storfer kommentárja szerint, „méltán illeti meg [...] az orosz Marseillaise elnevezés. E dal épp olyan szerepet játszik az orosz forradalomban, mint a marseillei

újoncoknak világhírűvé vált dala a nagy francia forradalomban.” A „Varsavjanka dallamát” – négy sornyi kottát – Storfer le is jegyezte a „Pesti Napló olvasói számára”. (Ez a cikken belüli kottafragmentum a maga nemében alighanem zenetörténeti kuriózum – a dal magyarországi hatástörténetének kezdőpontja.)

Storfer tapasztalatainak summája az oroszokról pedig ez: „Nem olyan veszedelmes emberek ők, bár odahaza bombával, fegyverrel dolgoznak. De az az atyuska birodalmában van. Svájcnak, ennek a vendégszerető népköztársaságnak törvényeit tiszteletben tartják.”

10

Az orosz emigránsok karácsonyát bemutató cikk megírása és megjelenése után hosszabb szünet következett a Sansculotte-cikkek sorában. Valamikor ekkor, tehát 1907 decemberének végén vagy 1908 januárjának elején, mint volt már szó róla, Storfer öngyilkosságot kísérelt meg. Nem tudjuk, pontosan mikor, s egyáltalán nem tudjuk, miért. 1908. január 11-én volt még csak húszéves (lehet, hogy éppen születése napját „ünnepelte” ezzel?!), így tette, utólag, nehezen érthetőnek látszik. C. G. Jung évekkel későbbi minősítése: „infantilis öngyilkossági kísérlet”, illetve a mögéje helyezett diagnózis („szkizofrénia”), meglehetősen sommás. Egyetlen ezt bizonyító részletet sem adott meg. Annyi bizonyos, azok az analitikusok, akikkel később, a húszas években Storfer együtt dolgozott (és akikkel sokszor vitába keveredett), olykor „beteg”, vagy éppen „súlyos beteg” emberként hivatkoztak rá maguk közt (vö. Friedrich 2015: 319., 322., 324.). Ez akár el is dönthetné a kérdést. Ha ennyi s ily nagy nevű szakember betegséget vélelmezett, akkor vélhetnénk, Storfer csakugyan „beteg” volt. De aki ismeri az analitikusok közötti személyközi viszonyokat, a légkört, amelyet maguk és egymás köré teremtettek, és ismeri például a Ferenczi Sándort is célirányosan és rosszhiszeműen stigmatizáló Ernest Jones (1879–1958) eljárását, aligha veheti mindezt kézpénznek. Annál kevésbé, mert például maga Freud nemcsak becsülte Storfert, de amikor „bolond”-ként emlegette, nem klinikai értelemben használta a szót, hanem csak afféle hétköznapi minősítésként. Karl Abraham (1877–1925) pedig, áruklodó módon, Storfer „korábbi betegségére” utalt – olyan korábbi fejleményre, amelyet nem is ismerhetett, hiszen amikor (1908) Storfer bekerült az „intézetbe”, Abraham már nem dolgozott a Burghölzliben, ahol 1904/07. közt volt asszisztens, s azt, akit minősített, személyesen akkor még nem is ismerte. A Jung adta diagnózis informális szétterülése az analitikusok között azonban bizonyosan nem volt mentes a megbélyegző szerepű használattól. A viták miatt „jól jött” számukra egy ilyen stigma.

Míndez fontossá teszi az öngyilkosság összefüggéseinek tisztázását. Ez pedig fölértékelni néhány Sansculotte-cikk magyarázó szerepét.

Ami bizonyos: Storfer 1908 februárjában (egyetlen alkotási folyamat részeként, „egyszerre”, esetleg kis megszakításokkal, egymás után) írt öt idevágó cikket. Ezek közül az első, február 3-i keltezéssel, február 9-én jelent meg a Pesti Naplóban, majd február 22-én, 25-én, március 5-én és 8-án követte a többi. Az öt közül négy A bolondok házában címmel, I–IV. részként, azaz összefüggő szöveggként jelent meg, egy cikk, a február 25-i pedig, áruklodó módon, címével az Öngyilkosságok elméletét ígérte. Ezt az öt szöveget érdemes végigelemezni Storfer esete megértéséhez.

11

Mindenekelőtt néhány dolog mindjárt leszögezhető. Valamennyi szöveg teljesen világos, nem „zavaros”, nem mutat semmi patológikus vonást. Február 3-án tehát, amikor az első részlet megszületett, Storfer már mindenképpen „jól” volt. Az elmegyógyintézetben

töltött időről beszámoló írás azonban bizonyos mértékig „irodalmiasított”, egyes pontokon az empirikus realitástól „elemelt” szöveg. Nem nevezi meg például az intézetet (bár az utalásokból azonosítható, hogy a Burghölzliről van szó), helyette a köznyelvi – pejoratív – szóhasználattal („bolondok háza”) él. (Ez nyilvánvalóan önironikus nyelvi gesztus.) Azt sem mondja meg jó riporterek módján, hogy pontosan mikor s miért került be az intézetbe. A betegeket, akikkel találkozott, névvel emlegeti, de nem lehet tudni, ezek valódi nevük-e, avagy csak elkülönítésükre és jellemzésükre szolgáló fiktív nevek. Egy beteg esetében hallgatja el a nevet, az ő esetében, meg is mondja, a család azonosíthatóságát elkerülendő. Az orvosokat sem nevezi nevükön, csak egy-egy momentumot ad meg róluk. Mindez lehet a situáció természetéből fakadó célszerű megoldás – a történetnek afféle, ma is szokásos anonimizálása. Olyasféle megoldás, ahogy ma bizonyos levéltári iratok „szenzitív” adatait, hozzáférhetővé tételük előtt, a másolatból törölnek, olvashatatlanná tesznek. Ez kétségkívül szegényíti a szöveg információtartalmát, korlátozza fölhasználhatóságát, de nem hamisítja meg.

Azaz a szöveg „őszintesége” szelektív, bizonyos dolgokról, önmaga vagy mások védelme érdekében nem beszél.

Mi az, amiről beszél? Bemutatja az intézet két osztályát, a B II-t és az A III-at, amelyeket személyesen megismert, s utal a súlyosabb betegek számára fönntartott C és D osztályokra. Jellemzi a betegeket, az osztályok belső légkörét, a kórterem rendjétől a közös sétáig. Ezek – egykori s mai olvasói szempontból – érdekesek, informatívak. Szempontunkból azonban egyéb részletek az igazán fontosak. Mindenekelőtt azok, amelyek saját státusával, lehetőségeivel, intézeten belüli sorsával, s végül „szabadulásával” kapcsolatosak.

Kiderül, kb. „két hetet” töltött az intézetben: előbb öt napot a B II-ben, utána a többi időt már az enyhébb fokozatú A III-ban. Azaz, ha első cikkét mindjárt „szabadulása” után írni kezdte, akkor hozzávetőlegesen január közepén kerülhetett be. Ha a megírással várt valamennyi ideig, mondjuk, kicsit „kifújta magát”, akkor a bekerülése, értelemszerűen, valamivel korábbra helyezendő. Szimptomatikus, hogy öt napig, ha nem is az igazán súlyos betegeknek fenntartott C vagy D osztályon, de nem is a legenyhébb fokozatú osztályon, hanem a B II-n tartották megfigyelés alatt. Itt mindig ágyban kellett lenniük, kést és villát nem használhattak, a húst földarabolva kapták, s kanállal fogyasztották el. Ez nyilvánvalóan óvatossági rendszabály volt, hogy sem önmagukban, sem társaikban ne tehessenek kárt. (Az egyik beteg egy faszilánkkal így is megpróbálta elnyiszálni csuklóján az eret.) Az osztály lakói, leírása szerint is csakugyan betegek voltak, reakcióik az értelmetlen motyogástól, a téveszméken át, az epileptikus rohamig sokféle variációt mutattak, ezek számára zavarosak, olykor rémítőek voltak. Az egyik beteg, egy bizonyos Buber rohamát látva-hallva meg is rémült, alig bírt megnyugodni: „És fenyegető rém gyanánt lépett szemem elé a bekövetkezendő éjszaka.” (1908. febr. 9. 10.) Összefoglalóan, mindjárt az elején azt mondja: „elégé bolondok” a szomszédai. „Csupa ágyban fekvő ember. Nem a legveszedelmesebb fajtából valók, mert különben a C vagy éppen D osztályokat tisztelnék meg jelenlétükkel: de nem is ártalmatlan teremtések, mert különben nem kárhoznának őket éjjel-nappal ápolóktól őrzött ágyaik őrizetére.” (Uo.) A betegek őt is betegként kezelték. Sőt, az egyik beteg, „a levegőfricskázó lengyel” meglepő, de számára ijesztő módon azonosítja: lánynak nézi. „Attól a pillanattól kezdve, hogy engem észrevett, nem vette le rólam tekintetét. S milyen különösen néz? Olyan őrjítően hülye gyöngédséggel, hogy szinte megfagyasztja bennem a vért. Végre hallom, amint odaszól az ápolónak, hogy föl szeretne kelni s az újonnan jött »lánynak« menni. [...] Ennek fele se tréfa. A levegőfricskázó lengyel nyugtalanít. Miért is van borotvált képm!”

Azaz, ha a B II osztályon helyezték el, orvosai, bekerülésekor, őt sem a legkönnyebb esetnek tartották.

De mit mond ő maga erről? Cikke hogyan jellemzi állapotát és bekerülését? Önmagáról következetesen azt állítja, hogy „műbolond”, aki megismerési célból, „kalandként” adta magát orvosok kezére. Már az első cikk első mondata így intonál: „Bennem ugyan csizmadiát fogtatok, de mindegy, hadd lássuk már, mi lesz ebből, gondoltam magamban bölcshez méltó nyugalommal, amidőn öltözési, helyesebben vetkőzési, fűrésztési, mérési és egyéb obligát műtétek passzív végigélvezése után a B II osztály kijelölt termébe léptem s a kijelölt ágyba feküdtem.” Önmagát „műkedvelő pszichiáter”-ként határozza meg, aki már „odakint” is tanulmányozta az ilyen helyeket, „impressziókra éhes természetét” hangsúlyozza, s mindjárt az elején leszögezi: „én csak amatőr bolond vagyok, vagy legalábbis annak hiszem magamat”. (1908. febr. 9. 10.) Egy másik variációban, története egy másik pontján az állítja: „Hízelegtem magamnak, hogy a tudásszomj áldozata vagyok. Nem elégedtem meg a tébolydáknak kívülről való ismeretével, azon ismeretekkel, melyeket pszichiátriai tankönyvekből, leírásokból és intézetekben tett látogatásokból merít az ember, hanem hogy passzíve is megismerjem a bolondok házát, becukattam magam ide.” (1908. febr. 22. 12.) Vagy, más megfogalmazásban: „önként, szándékosan, kalandvágyból és ismeretszomból csukattam be magamat”. (Uo.) Egy másik helyen, más összefüggésben azt mondja: „magamra vállaltam az amatőr-elmebeteg, a műbolond szerepét” s az intézetbe „zszurnaliszta csalafintaság”-gal került be. (1908. márc. 5. 12.)

Azt, hogy mit csinált, mi volt az a „csalafintaság”, amellyel bejutott az intézetbe, nem mondja meg, erről mélyen hallgat. Sőt nem is utal rá. Azt viszont bevallja, már a bent töltött első nap tapasztalatai után szeretett volna kijönni. Ezt így mondja el: „Mielőtt a lámpákat eloltják s az éj a házirend értelmében hivatalosan kezdetét veszi, még eljön egyszer a jólöltözött szemüveges úr. Ő a mi osztályunk orvosa, amint időközben megtudtam. Félek az éjjeltől és mentő gondolatom támad. S amidőn az orvos jön, bevallom neki, hogy semmi bajom sincsen. Kiolvasom szeméből a választ: Ezt szokta mondani a legtöbb bolond. Rámutatok azokra a körülményekre, amelyek között idekerültem. »Az mellékes, hogyan került ide be« – szólt a doktor – »mindenki könnyen bekerülhet ide, de csak kevesen kerülhetnek ki, azok is nehezen. Aki innen kikerül, azért úgyszólván erkölcsi felelősséget vállalunk a társadalommal szemben. Nem tudom, mi baja van önnek, de meg fogjuk figyelni és ki fogjuk sütni.« [...] És meddig tarthat az ilyen megfigyelés?” „– Az a körülményektől függ – feleli az orvos vállvonogatva, – nagy ritkán van eset, hogy csak hetekig, legtöbbször hónapokig, néha még évekig is.” (1908. febr. 9. 10–11.) Ezt követően, mint Storfér meg is írja, többféle módon is igyekezett demonstrálni nem beteg voltát. Például az idézett beszélgetéskor, igyekezett izgatottságát leplezni, „nehogy »szimptomákkal« szolgáljon” az „orvos számára”. Ám amikor az orvos megint elbeszélget vele, „hiába adom a lehető legjózanabb s leghelyesebb válaszokat, mindig a fejét csóválja, ha elmegy az ágyam mellől. Először összeszedtem a zszurnaliszta svádát és elmésen, ötletesen próbáltam vele beszélni. Hadd imponáljak [...]. De ő [...] elmésségemet körülbelül az eszelősség szimptomájának nézhette. Arra aztán megpróbáltam komolyan, szófukaran beszélni. Ez sem tetszett neki. Vajjon mire gondol: dementia pr[a]ecoxra, melankóliára, apáthiára vagy mi a szöszre? Viszont [...] izgatódni, elégedetlenkedni sem mertem. Azt biztosan őrjöngésnek néznék.” (1908. febr. 22. 12.)

Utóbb, „megunva” a helyzetet, s mert mindenképpen ki akart jutni az intézetből, módszert változtatott. „Meg fogom könnyíteni, siettetni fogom az orvos megfigyelő munkáját. Bízom épelméjűségemben és bízom a tudományban, hogy ezt be fogja látni. Ezért elhatároztam, őszintén fogok az amerikai orvosnak minden kérdésére felelni, minden tartózkodás nélkül el fogom árulni minden gondolatomat, minden érzésemet. [...] S én beszéltem neki oly őszinteséggel, amelyet még most is csodálok. Behegedt sebeket téptem fel neki, magam előtt is titkon táplált reményeket vallottam meg. Az élet érző megértése

és értő megérzése a maga természetes kuszáltságában, zilált tusakodásában bontakozott ki abból a hol brutális, hol szubtilis, de minden árnyalatában őszinte gyónásból.” „És az amerikus? Fejét rázta és tovább ment.” (1908. febr. 22. 12.)

E ponton egy pillanatra meg kell állnunk. Az orvost a leírás alapján nem tudjuk azonosítani. De azt tudjuk, ekkor, 1908-ban már több olyan orvos is dolgozott a klinikán, akik valamiképpen már kapcsolódtak a pszichoanalízis módszereihez – az igazgató, Eugen Bleuler (1857–1939) például éppúgy, mint az ottani orvosok ma leghíresebbje, Jung, vagy a kevésbé híres, de egyáltalán nem jelentéktelen Franz Riklin (1878–1938). Azaz, az orvosi kar már élt ezzel a módszerrel. S az a „vallomás”, amelyet Storfer megörökített, arra enged következtetni, ez, függetlenül szándékától, nem szokványos monológ volt, hanem beszélgetésben, orvos és páciens dialógusában született meg. Storfer még nem tudta, nem is igen tudhatta, de valójában analízisben részesült. Az a Storfer számára is meglepő őszinteség, amelyet eközben produkált, s a „behegedt sebek feltépése” például jellegzetesen az analízis velejárója. Storfer, láttuk, azt írta, az orvos ezután is „fejét rázta és tovább ment”. Nyilvánvaló, hogy nem abban a pillanatban született meg diagnózisa, nem abban a pillanatban döntött a „beteg” sorsáról. De viszonylag gyorsan. Nem sokkal később, a bekerüléstől számított ötödik nap már kedvező fordulat következett. Ahogy erről a cikkben olvashatjuk: „Másnap reggel újból eljött az amerikus. Ágyam előtt elgondolkozva megáll. // – Az igazat megvallva, szólt, – most sem tudom még mi a baja. De tudja kérem, mégis az a benyomásom, hogy nincs egész rendben. (Itt a koponyámra mutatott.) Nehéz dolog ez, uram. Mondja csak, elfelejtettem lent utána nézni a törzskönyvben, mi is az ön foglalkozása. // – Magyar hírlapíró vagyok. // – Hírlapíró? S még hozzá magyar hírlapíró! – kiáltott föl hirtelen az orvos. – Most már értem. Ember fia, miért nem mondta ezt mindjárt. Ápoló! Ápoló! Hamar ennek az úrnak a ruháját. Felkelhet! Átmehet az A osztályba. Azt hittem, hogy súlyos elmebeteg, hogy veszedelmes őrült, pedig csak – magyar hírlapíró.” Majd: „Persze, persze most már értem az agya konstrukcióját, – sáptozott még mindig félhalkan az orvos. – Hírlapíró! S még hozzá magyar hírlapíró!” (1908. febr. 22. 12.)

Ez, így előadva, túlzottan poénra hegyezett sztori. De az, ami a cikkben poénként olvasható, valójában jó retorikai fogás lehetett az orvosnak, hogy – mint az elbeszélésből jól kivehető – egyszerre jelezze, hogy „valamit” érzékel, s ugyanakkor, továbbra is fönntartva a megfigyelést, enyhítsen az ellenőrzésen, s reményt adjon a páciensnek. Az orvos eljárása annál inkább is értelmezhető így, mert az A osztályra való áthelyezés után – igaz, már sokkal „normálisabb”, komfortosabb, disszonanciáktól mentesebb körülmények között – még kb. kilenc napig folyt Storfer megfigyelése. S csak a bekerüléstől számított két hét múlva „szabadult”.

Ennek leírása is tanulságos. Storfer a maga szempontjából, s mintegy önmagát igazolva adja elő a szabadulás történetét, de – s ez nincs minden tanulság nélkül – az orvos gesztusait sem tünteti el. Lehetőséget ad az értelmezésre. Beszámolója, az adott szituációhoz mérten, őszinte s pontos: „A sok bolond között majd elfelejtettem már az én műbolond voltomat. De szerencsére észrevette végre az orvos a dolgok állását. Szóval: a kalandnak vége. Most már barátságban megférék az orvossal. Dicséri zszurnaliszta vállalkozó kedvettem. Ha a dolgok érdekelnek és akarom, nincs kifogása az ellen, hogy még egy ideig benn maradjak. Dehoggy akarom! Dehoggy akarom! Megyek én innen minden tétovázás nélkül.” Majd: „Összepakolják a holmimat. Az A osztály lakói nem tudják hová legyenek a csodálattól. Nem tudnak rá példát, hogy valakit még ilyen hirtelen szabadon bocsájtottak volna. Az orvos, aki épp most tesz körutat az összes osztályokban, meghív, ha kedvem tartja, kísérjem most el, hadd nézzem meg az egész intézetet, mielőtt távozom. El is kísértem. Alig tudom, mit láttam. Lehet is látni valamit, ha az ember arra gondol, hogy félóra múlva szabad lesz. Szabad – kétheti rémületes epizódoktól nem ment raboskodás után. Az orvos

kísérétében meglátogattam a B II. osztályt is, azt, hol a kaland kezdődött. Még mindig a régi állapotok. [...] Végigmegyünk a többi osztályokon is. Gyors egymásutánban látok szelíd bolondokat és dühös örülteket. De figyelmem minduntalan elkalandozik. // Végre künn vagyok.” (1908. márc. 8. 19.)

„Mübolond” vagy „szkizofrén”? A négyrészes cikksorozat, explicit alakban, az előbbit vallja és állítja, a leírás utalásrendszere azonban nem teljesen zárja ki azt, amit később Jung – nem tudni, hogy autopszia vagy „csak” kartonok alapján – állított. Két dolog bizonyos. Az egyik: Jung állításainak egyik fele, az öngyilkossági kísérlet megtörténte, magának Storferek a szövegével is igazolható, de legalábbis valószínűsíthető. A másik: akár helytálló, akár nem a Jung adta diagnózis, tény: Storfer egész további életét, bár nehezen kezelhető „különként”, de végig szabadlábban élte le – igen jelentős intellektuális és szervező teljesítményt produkálva. Beteggé nyilvánítása, főleg pedig e betegség ellene fordított érvként való használata – stigma. Profiljának megrajzolása ennél finomabb és árnyaltabb érvelést igényel.

Hogy az öngyilkossági kísérlet csakugyan megtörtént, azt – Jung állításán túl – az ötödik (menet közben, még február 25-én megjelent) Sansculotte-cikk valószínűsíti. E cikk nemcsak címével – Öngyilkosságok elmélete – alludál a szerző személyes érdekelttségére, de problémakezelésével is. Az, hogy ekkor, s éppen e „bolondok házi” kontextusban, e téma egyáltalán fölmerült, az árulkodó. Egy szokványos fiatalembernek, aki alig múlt még húszéves, nem ez a szokásos témája. Ha mégis témaként használja föl, akkor e mögött valami speciális érzékenység, érdeklődés, netán érdekelttség áll. S a cikk, címével ellentétben, nem a közforgalomban lévő öngyilkossági elméletek szemleszerű áttekintése és rekapitulálása, hanem ennél jóval kevesebb – s bizonyos összefüggésekre figyelve, jóval több. Az öngyilkosságok egyik speciális vonatkozását értelmezi: az öngyilkos önmaga ellen forduló szándéka és a tettét kísérő úgynevezett „póz” viszonyát. S a kívülállóknak ezekkel kapcsolatos vélekedéseinek önellentmondásait tárja föl. Mintegy a „pózt” igazolja.

A cikk áttételes vallomás, vagy inkább magyarázat. Egy aktuális öngyilkossági esetről indul ki: „A minap agyonlőtte magát egy hivatalnok, miközben kívánságára felesége a zongorán kedvenc nótáját játszotta.” Ebben Storfert nem is annyira a konkrét eset érdekelte, mint inkább az eset fogadtatása, a „hangulatos póz” vádjának ismételt fölmerülése, értelmezési panelként való alkalmazása. Meg is fogalmazza a maga „sztereotipizációs” elméletét. „Szomorú dolog – gondolja magában a hírlapíró – de szép téma”, utal vissza az a példaként kezelt öngyilkossági esetre. „Elmefuttatásokra való. És nem is késik ilyenkor az elmék futtatása. Észre se vesszük, hogy az ilyen különös alkalmakkor megismétlődő elmélkedésekben az egyes fordulatok, ötletek mint válnak az évek folyamán közhelyekké, a közhelyek klisékké. Csak úgy támadnak ezek a gondolat-klisék ötletszerűen, rutinból, néha csak egy szójáték kedvéért. S ahol gondolkozásunk kliséktől hemzseg, ott keletkeznek teóriák, dogmák, a valóságnak ezek a Prokrasztész-ágyai.” Ám, s ez érdekes, cikke csak az egyik „ilyen könnyűvérű elméletre” reflektál, s éppen a „pózzal” kapcsolatosra: „A »hangulatos póz« ítéletével már annyi öngyilkosságot bélyegeztek meg, hogy minden valamirevaló zszurnalisztának mellényzsebében készen van egy ilyen »bélyegzője«.” S idézi e vád argumentumát is: „Aki igazán leszámolt az étellel, az nem vágyik színszerűségre. Nincs szüksége tanúra... stb.” Storfert valamiért ez az érvelés készletellenes: „Nem furcsa-e ilyet mondani. Az az Y úr nem számolt le az étellel? Leszámolt úgy, hogy nincs is több le- és elszámolni valója. Nem gondolatban, képzeletben számolt le, hanem kézzelfoghatóan. »Aki igazában leszámolt az étellel, nem vágyik színszerűségre.« A kedvencnótás úr ellenben úgy látszik vágyott színszerűségre. Tehát? Vagy az elmélet nem igaz, vagy a valóság csal. Hiába lőtte meg magát, mégse számolt le az étellel. Higyük el, az elmélet mondja s az elmélet nem hazudik, nem téved. Eretnekség azt hinni, hogy az elmélet téved-

het. Valamint csak eretnek tételezheti föl, hogy tévedt az egyszeri professzor, aki, midőn hírül hozták neki, hogy feleségének gyermeke született, meggyőződéssel szól: Nem igaz, csak egy hét múlva születhetik. – Nem számolhatott le »igazában« az étellel, mondja hasonlóképpen az elmélet.” Nem nehéz észrevenni, hogy Storfer igazában e magyarázó elmélet önellentmondása érdekli, a lelki ok, a motiváció félreértelmezése. Gondolatmenete egy pontján általánosítva is kimondja: „Az elmélet nem kritikusan gondolkozó emberek kezében Prokrusztesz-ágyává válik a valóságnak. Ne a valóságon találjunk kifogásolni valót, ha nem illik rá az elmélet. Még a legigazabbnak és leghelyesebbnek tetsző elméletet sem szabad tovább érvényben hagyni, amint ellene szól valami a valóságban, amely szülőanyja, termőtalaja volt. Hátha még az elmélet nem is a leghelyesebbek közül való. Mint ez az elmélet az öngyilkosságok hangulatos pózáról.”

Nem lehet nem megfogalmazni a föltevést: a „hangulatos póz”-t az öngyilkosságok valóságos motivációi közül kizáró „elméletben” saját sérelmét látta. A saját öngyilkossági kísérletében szerephez jutó (közelebről sajnos nem ismert) póz lelki realitását védelmezte. Le is szögezte: „tulajdonképpen bizonyos pózolás, színjátszás minden emberben és mindenkor megvan. Ennek a színjátszásnak az a hivatása, hogy csökkentse a távolságot, amely fennáll a valóságos »én« és ama »én« között, amelyet képzeletünk, óhajtásunk alkot meg. Az első »én«-től függ, hogy mily messze van tőle a második és mennyire tudja amazt megközelíteni. Megesik, hogy az egyik én eléri a másikat, Y úrnál egy pillanatra elérte. Ő egy pillanatban oly embernek képzelte magát, aki kedvenc nótáját hallgatva, az alkonnyatot szemlélve főbelövi magát. – És – ki meri tagadni – a valóság el is érte a képzelte.” A kommentárja pedig ehhez félreérthetetlen: „Bizony nem komédia ez, komoly dolog és való.”

Öngyilkossági kísérlete mögött tehát valami ilyesféle összefüggés volt, Jung hiába nevezte azt „infantilisnak”, s vezette vissza a szkizofréniára. Storfer, Y úr példázata-t magyarázva, „megvédte” kísérletét. Emögött, nem lehetetlen, már az orvosával a Burghölzliben folytatott diskurzusok tapasztalata is ott volt. Szóban forgó cikke ugyanis már egy, mondjuk így, analitikus énfelfogást demonstrál. „Azt mondtuk”, olvashatjuk egyebek közt e cikkben, „az öngyilkos lelkének, lelki állapotának tüzetes ismerete szükséges” (tudniillik megértéséhez). „Lenge fogalommá vált a »lélek« a materializmus, a szkepszis, a bölcsészeti forradalom korában. Aki a fogalomvilág anarkiája idejében a »lélek« szót használja, jól teszi, ha mindjárt meg is mondja, mit ért alatta. A tudomány már odajutott, hogy »én«-nek, »psziché«-nek, »személyiség«-nek az egyén képzeletének, benyomásainak, érzékleteinek, fogalmainak – természetszerűen folyton változó – summáját nevezze.” Ebbe pedig nagyon sok minden belefér, a képzetek, benyomások gazdag tárháza. Ennek a felfogásnak a kulcskérdése, persze, (s ezt ő maga is tudta), a normális és az abnormális szétválasztása. „Kétségtelen, hogy minden öngyilkosság legalábbis annyiban pszichopatikus jelenség, mert a lelki egyensúlynak legalábbis pillanatnyi megbillenésekor követik el. Csakhogy a lelkileg normális és abnormális ember között nem áll már a babona és tudatlanság emelte fal. Ma már tudjuk, hogy nüanszokon múlik sokszor a dolog, hogy a beteg lélek sem más »anyag«-ból van gyúrva, mint az egészséges. S következőleg tudhatjuk, hogy Y úrnak »hangulatos póza« bizonyára nem fakadt kevésbé a lélek valójából, mint pl. a róla írt elmefuttatások.”

Öngyilkossági kísérlete s annak „hozadéka”, minden traumatikus vonása ellenére, alighanem Storfer analitikus orientációjának kiindulópontjává vált.

12

Az utolsó Sansculotte-cikk, mint említettük, 1908. május 21-én jelent meg Wedekind címmel, a Színház és művészet rovatban. A cikk legfőbb érdekessége szempontunkból

a keltezése: „Bécs, május 20.” Wedekind műveit, így a Tavasz ébredése címűt is, Storfer már korábbról, Svájcban ismerte – írásában föl is idézi az író svájci recepcióját, sőt ezzel kapcsolatos személyes emlékeit is: „Másfél évtized előtt már megvolt a »Tavasz ébredése«, csak szerzőjének hírneve nem volt még meg. Wedekind akkor Zürichben élt. Az ötszakállú embernek nevezték őt a zürichiek: hosszú bajuszán kívül ugyanis háromfelé ágazó szakállt viselt akkor.” „Már akkor láttam – mondotta nekem egyszer az »Erdgeist« egyik felvonásközében egy öreg svájci polgár, akinek sehogy sem tetszett a színmű moziszerű gyorsasággal egymásra torlódó tartalma, – már akkor láttam, hogy ez az ember vagy bolond, vagy komédiás.” Nem valószínű tehát, hogy Svájcban Bécsbe Storfer most azért „ugrott volna át”, hogy megnézze a darabot. Most viszont mégis Wedekind darabjának bécsi előadásáról referált: „Franz Wedekind” – írta –, „aki gyakran föl szokott lépni saját darabjaiban, az álarcos úr szerepét játssza most Bécsben a »Tavasz ébredése«-ben.” Mi történhetett? Nyilvánvalóan az, hogy a Burghölzliből való „szabadulása” után, talán a kellemetlenné vált „kalandtól” distanciálni akarván magát, változtatásra szánta el magát. Az Universitat Zürich hallgatói anyakönyvében, a 17 411 „matrikelnummer” alatt ott a bejegyzés: az egyetemről 1908. április 30-án távozott. Majd áttelepült Bécsbe. S tudható is, tanulmányát 1908/11. közt már nem Svájcban, hanem az Universitat Wien jogi karán folytatta. Ezzel szorosabban vett „magyar” pályakezdése le is zárult – Bécsbe való áttelepülésével új történet kezdődött életében, s a megszakíttottság mozzanatára, a lezárás-újrakezdés szándékára vall alighanem az is, hogy föladta az írói szerepéhez addig hozzá tartozó Sansculotte nevet is. Több cikket e néven már nem jegyzett.

13

Tágabb értelemben azonban ezzel még nem ért véget „magyar” indulása. Bár 1908 tavaszra mindenképpen fordulópont életében, 1919/20-ig nem dőlt el végleg, hogy a magyar fiatalokból végül is „osztrák”, vagy ha egyes füleknek úgy jobban hangzik, németül író értelmiségi világpolgár lesz. 1908 és 1919/20 közt ismétlődően láthatóvá válik az életrajz egy-egy „magyar” szála.

Ennek a geográfiai-történeti eredetéhez, magyar szocializációjához való kapcsolódásának néhány mozzanatát érdemes itt is megemlítenünk. A Budapesti Közlöny 1913. január 1-jei száma egy hosszú kinevezési listát közölt, s ebben egyebek közt ez is szerepel: „Ő császári és apostoli királyi fenség méltóztatott legkegyelmesebben (1913. január 1-ével) kinevezni [...] a gyalogságnál, vadászcsapatnál és a műszaki csapatoknál [...] (1913. január 1-től számítandó ranggal) a következő zászlósokat (hadapródokat) a tartalékban: [...] Storfer Adolfot az 57. sz. gy. -e.-től a 2. sz. gy. -e.-hez”. Magyarán, föloldva a rövidítéseket, mint katona továbbra is „magyar” volt, akit zászlósi rangban, tartalékosként az 57. számú gyalogezredtől a 2. számú gyalogezredhez helyeztek át. Ugyancsak 1913-ban több magyar érdekű publikációja is megjelent német lapokban. Az egyik a Marzben, amelyet magyar fordításban, Magyar dolgokról címmel a Népszava 1913. február 26-i száma is átvett. (Ez, jellemző módon, Tisza Istvánról, a Társadalomtudományi Társaságról s a választójogi küzdelemről egyaránt szót ejt – Storfer „képben volt” a magyar viszonyokat illetően.) A Frankfurter Zeitungban pedig, amelynek ez időben rendszeresen dolgozott, két másik munkája is magyar érdekű. Az egyik (az 1913. évi 248. számban) akár szimbolikusan is tekinthető: Eötvös Józsefről, születésének 100. évfordulója alkalmából ő írt méltató cikket. A másik, amely a kurrens magyar irodalomra való odafigyelését is jelzi, a Nyugat főszerkesztőjének, Ignotus Hugónak egyik írását, bár a szerzőt személyesen nem ismerte, lefordította és közzétette – Ignotus teljes megalégedésére. (Az öreg, már amerikai emigrációjában vegetáló Ignotus, értesülve Storfer haláláról, a clevelandi Szabadság 1947.



január 30-i számában fölidézte, hogyan nyomoztatott az őt oly jól lefordító „ismeretlen” után – hogy személyesen is megismerhesse.) Valószínűleg Ignótus elismerésének jele, hogy, még 1913-ban, Storfer a Nyugatban is fölbukkant. A Nyugat 10. és 19. számában három írása is megjelent. Az egyik, a Zakata című, talán nem is véletlenül, régi kolozsvári barátja, a különc Richtzeit Artúr emlékét idézi föl. (Megemlékezése mindjárt visszhangot is váltott ki. A kitűnő prózaíró, Török Gyula, ugyancsak Zakata címmel, már a Nyugat következő, 11. számában úgy vélte, s „megtisztelő körülmény”-nek mondta, hogy „szegény Arhur” „egyénisége érdekességeit finom tollal, finom elmeéllel [...] méltatta régi kolozsvári jó embere, Storfer.”) S az is e történet része, hogy 1913. június 16-án Ferenczi Sándor is megismerkedett vele – s azonnal, már 17-én referált is erről Freudnak. (Friedrich 2015: 319.) Magyarországi kapcsolódásainak további, nem érdektelen jele, hogy 1914-ben Berlinben megjelent pszichoanalitikus könyvét (Marias jungfrauliche Mutterschaft) idehaza a Huszadik Század júniusi száma ismertette. (A recenzens az ugyancsak analitikusan orientált Varjas Sándor volt.)

Ezt a Magyarországhoz s a magyar szellemi élethez való kapcsolódását egyszerre erősítette és tördelte a világháború, amelyet, ha pontosak a szakirodalom adatai, a magyar hadsereg tisztjeként végigharcolta. Meg is sebesült. Annyi bizonyos, a Budapesti Közlöny 1918. március 30-i száma kitüntetéséről adott hírt. Ahogy a hivatalos közlemény írta: „Ő császári és apostoli királyi Felség” „az ellenséggel szemben kitűnő szolgálat elismerésül” egyebek között Storfer Adolf 63. gyalogezredbeli tartalékos hadnagynak „a koronás arany érdemkeresztet a vitézségi érem szalagján és a kardokkal” kitüntetését „méltóztatott legkegyelmesebben adományozni”. A háború végén Budapestre tért haza. 1918. december 6-án Ferenczi Sándor erről így számolt be Freudnak: „Néhány nappal ezelőtt Storfer tűnt fel errefelé. A francia frontról érkezett, még egészen katona, és a forradalmi zűrzavarban nem igazodik ki.” A pszichoanalízishez, folytatta Ferenczi, „hű maradt”. (Freud/Ferenczi 2003. II/2. 199., idézi Friedrich 2015: 320.) Jellemző, hogy a morális fölháborodásainak rendre hangot adó Storfer, szinte azonnal haza érkezése után megírta vádiratát Bartha Albert hadügyminiszter ellen. Olvasói levélként közreadott cikke, Vádolom Bartha Albertet! címmel már a Népszava 1918. december 13-i számában megjelent. (Érdekes, de aligha véletlen, hogy sok erdélyi adattal érvelt.) Itthon, amennyire megállapítható, a pszichoanalitikus közéletben vállalt szerepet. Mindjárt, a Magyar Néprajzi Társaság főtítkári beszámolója szerint, már „az 1918. évtől” felvételét kérte a néprajzi társaságba. Az 1919. január 29-i választmányi ülésen, Róheim Géza (1891–1953) javaslatára, „Storfer A. József író Budapestről” meg is választott (Ethnographia 1919: 136.). A fiatal, „galileikörös” értelmiség lapjában, a Szabadgondolat 1919. február 15-i számában pedig, Psychoanalysis ante portas! címmel pszichoanalitikai tanszék föllállítását követelte. Nem is eredmény nélkül. Mint ismeretes, Ferenczi Sándor csakugyan katedrát kapott a budapesti egyetemen – igaz, a tanszék, az apokaliptikus viszonyok közt nem lett hosszú életű (vö. Erős 2013). 1919. március 9-én a Magyarországi Pszichoanalitikai Egyesületnek is tagja lett. Akkor, a Korrespondenzblatt regisztrálása szerint, lakcíme ez volt: Budapest, VIII. Szentkirályi u. 6. (Giefer 2007, idézi Friedrich 2015: 320.)

A „kommün”, azaz a Tanácsköztársaság hónapjaiban is Budapesten tartózkodott. A bukás után, már távollétében, ellene is vizsgálat indult, s az ekkor (1920. február–október) keletkezett iratok (BFL – VII. 18. d – 13/7275–1920) alapján tudható, hogy a kommün alatt, főhadnagyként, a Keleti pályaudvari 72. számú postahivatalnál teljesített szolgálatot, Helmár Ágost alezredes parancsoksága alatt. (A hivatalt katonatisztek és postai tisztviselők együtt látták el.) Hogy pontosan mi volt a feladata, az iratokból nem derül ki, csak sejthető, hogy a katonatisztek, így ő is, az információforgalom felügyeletét látták el. (Az egyik tanú például, saját önmeghatározása szerint, cenzor volt.)

Az iratoknak két érdekessége van. Az egyik a róla (1920. aug. 20-án) fölvevett személyleírás. Ennek némely adata (születési hely és év) téves, de a leírás egészében jó, hozzávetőleges képet ad róla. Kiderül belőle, magyar állampolgár volt, három nyelvű (magyar, német, román), izraelita vallású, nőtlen, foglalkozása újságíró, tartalékos főhadnagy. Külsejét így írják le: termete „szikár”, magassága 170 cm, beszédében „rendes”, szeme „szürkés”, „hiányos fogú”, orra „pisze”, füle „hegyes”, „beretvált arcú”, „jobb keze béna”, haja és szemöldöke „barna”, a bajuszt és szakállt firtató ponthoz pedig az van írva: „borotvált”. Ruházata, korjellemző adat ez is, még „katonaruha”. A másik érdekesség a jegyzőkönyvbe vett tanúvallomásokból kirajzolódó karakterisztika. Mózer Sándor százados, aki 1920. április 9-én tette meg ellene „vallomását”, nem nevezhető elfogulatlan, tárgyilagos tanúnak, ő, a jelek szerint, mindenben Storfer protagonistája, sőt vádlója volt, de a legtöbb információval ő állott elő. A szituációt így írta le: „A kommün alatt [...] mint több tiszt a tábori posta ellenőrző osztályánál voltunk beosztva. Többek között Storfer Adolf ny. fhdgy (lak: VI. Szentkirályi utca 6. I/14 alatt) szintén a beosztottak között volt. Storfer nemcsak, hogy a kommün elveket elfogadta és ezen elveket vallotta, hanem mintegy igyekezett tiszt társait is rábeszélni, hogy a kommün elveket fogadják el s minden eszközt felhasználta arra, hogy elveinek híveket toborozzon tiszt társai között.” Mózer és Storfer között konfliktus is támadt. Mózer, állítólag, ahogy vallotta: „a hadsereg minden egyes vereségeit örömmel tárgyaltam és újságoltam ismerőseim körében”, s erre Storfer, állítólag, megfenyegette: „László N. fhdggyal azt izentette nekem, hogy ha a vörös hadsereg ellen ható lekicsinylő beszélgetéseimet tovább fogom folytatni, le fog tartóztatni.” Mózer, vallomásából jól kivehetően, az ellenforradalmi konjunktúrához igazodva, retrospektíve „fényezte” magát, de szembenállásuk, sőt az „üzenet” ettől függetlenül igaz lehet. Storfer karakterisztikája szempontjából két dolog így is figyelemre méltó a vallomásból. (1) Azt, hogy Mózer csakugyan elvitette volna Storfer, még Mózer sem állítja. De (2) mindaz, amit még elmond, az a kurzista katonatiszt denunciatívó perspektívájából fogalmazódik meg ellenlábásáról. Elbeszélését ugyanis mindjárt ezzel folytatta: „Storfer különben is a 72-es posta hivatalnál levő tábori főpostán szolgálatot teljesítő tiszteknek volt a titkos politikai megbízottja. Ezt természetesen csak később és kerülő úton tudtam meg.” Majd így folytatta: „Tudomásom van arról, hogy Storfer, mint újságíró is dolgozott (hogy melyik újságnál azt nem tudom) s több cikket írt a kommün mellett. – Mint újságíró több ízben is kapott szabadságot, részint, hogy dolgozhasson, részint pedig hogy az újságírói gyűléseken részt vehessen.” Vallomása egy ponton nyílt inszINUÁCIÓBA, sőt följelentésbe ment át: „Tudomásom van arról, hogy Storfer a kommün bukása előtt pár héttel útlevelet kért Bécsbe, de nem kapott, mert újra arról értesültem, hogy ki akar menni Németországba. – Gyanúm az, hogy [...] el akar szökni innen, hogy az igazságszolgáltatás kezét elkerülhesse, avagy Németországban kommün ténykedéseit tovább folytathassa.” Nem kétséges, ismeret, félismeret és rosszhiszemű föltevés itt már egybecsúszik, s a szöveg: följelentés. Mózer százados jegyzőkönyvezett szövege mindenestre ezzel a mondattal zárul: „Kérem nevezett ellen a törvényes lépéseket megtenni.” Ez világos beszéd. S az is ténynek tekinthető, Storfer csakugyan a „másik” oldalon állott. Mózer „vallomása” alapján az irat felzete Storfert joggal aposztrofálja „kommunista üzemekkel vádolt egyén”-ként.

Weisz Pál Béla, akit Mózer javaslatára ezt követően, június 11-én hallgattak ki, egy ponton megerősítette a százados vallomását. Weisz ugyanis, aki a postahivatalban cenzor volt (civilben magánhivatalnok, rendfokozata szerint pedig „népf. őrm.”) így vallott: „Egy ízben Mózer szds úr magatartása miatt Storfer azt a kijelentést tette: »hogy Mózer szds urat le fogja tartóztatni és lecsukhatja.« [...] Ebből [a] kijelentésből és magatartásából az a meggyőződésem, hogy Storfer Adolf kommunista érzelmű volt.” Holecz Tibor postafelügyelő, szolgálaton kívüli százados, akit szintén Mózer javaslatára hallgattak ki,

július 16-án azt vallotta, Storfert „meggyőződéses kommunistaként ismertem. Több ízben fejtegette boldogító tanait.” „Egy ízben”, folytatta Holecz, Storfer „kijelentette, hogy ő följelent mindenkit, a kiről megtudja, hogy az illető nem a proletár uralom híve.” A Mózer és Storfer közötti afférról, „közvetve”, ő is tudott. Ugyancsak július 16-án, s ugyancsak Mózer javaslatára, kihallgatták volt parancsnokukat, Helmár Ágost alezredesét is. Storfert az alezredes (régi, hivatásos katonatiszt) így jellemezte: „Storfer Adolf a kommün alatt alattam szolgált és katonás, tisztelettudó, fegyelmezett magatartást tanúsított. Engem mint alezredes urat szólított meg.” „Tény, hogy ő jobboldali mérsékelt socialisztikus elveket vallott, de mint tudományosan képzett (sokáig élt Németországban mint újságíró), filozófiával foglalkozó ember, elveit higgadtan, nyugodtan és inkább theoretikusan adta elő. Jelenlétemben soha nem volt [...] kihívó, sem nem fejtett ki agitációt, sőt velem szemben respektálta a tárgyilagos ellenvéleményt is.” Az alezredes azt ugyan nem zárta ki, hogy a tisztek egymás közötti vitáiban Storfer esetleg tett „fenyegető kijelentéseket”, de ő ilyeneknek soha nem volt tanúja. Jellemzése, mai perspektívából, hitelesnek látszik, s mentes a konjunkturális megbélyegzés szándékától.

A Mózer Sándor százados följelentése nyomán indult nyomozás eredményeit összefoglaló Péry Jenő (a Budapesti m. kir. katonai Városparancsnokság munkatársa) 1920. július 17-i „összefoglaló jelentésében” érzékelte a vallomások közötti ellentmondásokat, s bár afelé hajlott, hogy Storfer csakugyan „kommunista” volt, végkövetkeztetése ez lett: „[Egy]kö[nyv]ileg volna Storfer kihallgatandó, azonban bejelentett lakcíméről elköltözött.” Az ügyet végül 1920. október 13-án a Budapesti Államügyészség zárta le, s kimondta: „A Storfer Adolf ellen folyamatba tett nyomozást a Bp. 101. S-ának 3. pontja alapján megszüntetem, mert bűnössége nem bizonyítható.” Ezzel egy történet visszavonhatatlanul lezárult, mert maga az alternatíva bezárult.

Azaz, a visszaintegrálódási folyamatot az 1919. augusztusi fordulat, az ellenforradalmi „rendszerelváltás” megtörte. Horthy és a úgynevezett „különítményesek” hatalomra kerülése elől, tudjuk, Storfer Bécsbe menekült, és szimbolikus, hogy még 1919-ben a bécsi pszichoanalitikai egyesület tagja lett (vö. Giefer 2007). Pályája keretét és lehetőségeit ettől kezdve véglegesen egy külső, nem magyar kontextus adta meg.

JEGYZET. Munkámat adatok azonosításával, könyvtári és levéltári dokumentumok másolásával stb. sokan segítettek. Herendi László (Bp.), Tóth Tamás (Szeged), Labádi Lajos (Szentes), Perczel Olivér (Bp.), Ráczné Mojzes Katalin (Szeged), Cseke Péter (Kolozsvár) és Újvári Mária (Kolozsvár) segítségét külön is köszönöm. A történet szerző nélküli, névtelen szövegforrásai időrendben a következők:

„A szeminárium botránya.” Szenzációs sajtópör. Egyetemi hallgatók az esküdtek előtt. Előre (Kolozsvár), 1906. szept. 21. 81. sz. 1.

Egyház elleni izgatás. Pesti Napló, 1906. szept. 21. 259. sz. 16.

Izgatás az egyház ellen. Budapesti Hírlap, 1906. szept. 21. 259. sz. 12.

Elítélt újságírók. Népszava, 1906. szept. 21. 223. sz. 6.

„A papszakácsnő bűnei” és egyebek. Népszava, 1906. szept. 22. 224. sz. 9.

A kolozsvári pártszervezet. Népszava, 1906. okt. 3. 233. sz. 8.

A hitoktató. Népszava, 1906. okt. 6. 7.

Tárgyalják az Esztegár ügyet. Előre (Kolozsvár), 1907. febr. 12.

Tárgyalják az Esztegár-ügyet. Pletykák Szamosújvárról. Előre (Kolozsvár), 1907. febr. 19.

Szamosújvár a bírái előtt. Tárgyalják az Esztegár-ügyet. Előre (Kolozsvár), 1907. febr. 21.

Az Eszter-ügy ítélet előtt. Még titkosabb a tárgyalás. Előre (Kolozsvár), 1907. febr. 22.

Nem vétkezett a pap. Az ítélet az Esztegár-ügyben. Előre (Kolozsvár), 1907. febr. 23.

- A rágalmazás. Pesti Napló, 1907. febr. 24. 48. sz. 20–21.  
 Egy évi fogház, 4000 korona pénzbüntetés! Népszava, 1907. febr. 24. 48. sz. 10.  
 Hitoktató és újságírók. Pesti Hírlap, 1907. febr. 24. 48. sz. 12.  
 A rágalmazók. Budapesti Hírlap, 1907. febr. 26. 16.  
 Izgatás a csuhások ellen. Népszava, 1907. márc. 14. 63. sz.  
 (A dési m. kir. áll. Főgimnázium igazgatójának jelentése.) Hivatalos Közlöny, 1907. jún.  
 1. 12. sz. 203.  
 Szerkesztői üzenetek. Pesti Napló, 1908. febr. 19. 44. sz.  
 (Kinevezések listája) Budapesti Közlöny, 1913. jan. 1. 1. sz. 57.  
 (Kitüntetések listája) Budapesti Közlöny, 1918. márc. 30. 75. sz. 3.  
 Jegyzőkönyvi kivonat. Ethnographia, 1919. 136.

## Irodalom

- Blowers, G. 2004: *Bingham Dai, Adolf Storfer and the Tentative Beginnings of Psychoanalytic Culture in China: 1935–1941.* = *Psychoanalysis and History*, 6. sz. 93–105.
- Gulyás Pál 1978: *Magyar írói álnév lexikon.* A magyarországi írók álnevei és egyéb jegyei. Második, változatlan kiadás. Bp.: Akadémiai Kiadó
- Erős Ferenc 2013: *A pszichoanalízis a budapesti egyetem orvoskarán 1918–1919-ben.* = *Zsidóság – tradicionalitás és modernitás. Tisztelgő kötet Karády Viktor 75. születésnapja alkalmából.* Bp.: Wesley János Lelkészképző Főiskola, 129–152.
- Erős Ferenc 2016: *A pszichoanalízis és a közép-európai értelmiségi emigráció a huszadik század első felében.* = *Uő: Psziché és hatalom. Tanulmányok, esszék.* Bp.: Kalligram, 51–64.
- Ért 1897/98: A deési m. kir. áll. gymnasium I. évi értesítője 1897–98. Közzéteszi: Boros Gábor. Deés, 1898
- Ért 1898/99: A deési m. kir. áll. gymnasium II. évi értesítője 1898–99. Közzéteszi Boros Gábor. Deés, 1899
- Ért 1899/1900: A deési m. kir. áll. gymnasium III. évi értesítője 1899–1900. Közzéteszi Boros Gábor. Deés, 1900
- Ért 1900/01: A deési m. kir. áll. gymnasium IV. évi értesítője 1900–1901. Közzéteszi az igazgatóság. Deés, 1901
- Ért 1901/02: A deési m. kir. áll. gymnasium V. évi értesítője. 1901–1902. Közzéteszi az igazgatóság. Deés, 1902
- Ért 1902/03: A deési m. kir. áll. főgimnázium VI. évi értesítője. 1902–1903. Közzéteszi: Kőrösy György. Dé, 1903
- Ért 1903/04: A deési m. kir. áll. főgimnázium VII. évi értesítője 1903–1904. Közzéteszi: Kőrösy György. Dé, 1904
- Ért 1904/05: A deési m. kir. áll. főgimnázium VIII. évi értesítője. 1904–1905. Közzéteszi: Kőrösy György. Dé, 1905
- Freud, Sigmund–Jung, Carl Gustav 1974: *Briefwechsel.* Frankfurt/M: Fischer
- Freud, Sigmund–Ferenczi Sándor 2003: *Levelezés.* II/2. köt. Levelek 1917–1919. A magyar kiadást sajtó alá rend. és szerk. Erős Ferenc és Kovács Anna. Bp.: Thalassa Alapítvány – Pólya Kiadó
- Friedrich Melinda 2015: *Storfer konfliktusai a pszichoanalízisben.* = III. interdiszciplináris doktorandusz konferencia 2014. Szerk. Schaub Anita, Szabó István. Pécs: Pécsi Tudományegyetem, 319–328.

Giefer, Michael 2007: *Das Korrespondenzblatt der Internationalen Psychoanalytischen Vereinigung (1910–1941)*. Elektronische Version, <http://www.luzifer-amor.de/fileadmin/bilderDownloads/korrespondenzblatt,910–1941.pdf>

Ignotus (Hugó) 1947: *A Tarlóról*. Meglehetősen olvasott ember... Szabadság (Cleveland), jan. 30. 2.

Józsa Antal–Mucsi Ferenc 1986: *Kun Béla pályakezdése*. Századok, 2. sz.

Pape, Christian 2012: *Verdrangt, Verkannt, Vergessen?* Ein Beitrag zu Leben und Werken von Adolf Josef Storfer. = Chilufim. Zeitschrift für jüdische Kulturgeschichte, 12. sz. 5–26.

[Pártos Ervin–Storfer Adolf] 1906a: *A pap bűne*. A szamosújvári Jolbej-eset. Előre (Kolozsvár), 1906. jún. 16. 2.

[Pártos Ervin–Storfer Adolf] 1906b: A papszakácsné garázdálkodása. Szélnek eresztett szeminaristák. Előre (Kolozsvár), jún. 18. 2.

[Pártos Ervin–Storfer Adolf] 1906c: *Kórházba!* A beteg pap bűne. Előre (Kolozsvár) jún. 18. 2.

Rosdy, Paul 1999: *Adolf Josef Storfer*, Shanghai und die Gelbe Post. Wien:Verlag Turia und Kant

Rothländer, Christiane é. n.: *Storfer, Adolf Josef*. Psychoanalytic Document Database.

<http://www.padd.at/people/747?locale=de>

Sansculotte 1907a: *Gorkij*. Pesti Napló, júl. 7. 161. sz. 11.

Sansculotte 1907b: *A vörös szűz szobra*. Pesti Napló, júl. 14. 167. sz. 13–14.

Sansculotte 1907c: *Írói motívumok*. Egy híres író naplójából. Pesti Napló, júl. 18. 170. sz. 5.

Sansculotte 1907d: *Utazás a csúnya orr körül*. Pesti Napló, aug. 15. 194. sz. 10.

Sansculotte 1907e: *A két Naumov*. Pesti Napló, szept. 15. 220. sz. 11.

Sansculotte 1907f: *A halálra ítélt halálbüntetés*. Pesti Napló, szept. 29. 232. sz. 11–12.

Sansculotte 1907g: *Lueger s az orvostudomány*. Pesti Napló, okt. 2. 234. sz. 5.

Sansculotte 1907h: *Cavete...? A kormányozható léghajók*. Pesti Napló, okt. 6. 238. sz. 12.

Sansculotte 1907i: *Forel – antimilitarista*. Pesti Napló, nov. 7. 264. sz. 7.

Sansculotte 1907j: *A svájci nép szavaz*. Pesti Napló, nov. 10. 267. sz. 9.

Sansculotte 1907k: *Oroszok Svájcban*. Pesti Napló, nov. 20. 275. sz. 6.

Sansculotte 1907l: *Kényes kérdések*. Pesti Napló, dec. 1. 285. sz. 10–11.

Sansculotte 1907m: *Forel s a büntetőjog*. Pesti Napló, dec. 8. 291. sz. 7.

Sansculotte 1907n: *Száműzöttek karácsonya*. Pesti Napló, dec. 25. 305. sz. 13.

Sansculotte 1908a: *A bolondok házában*. Pesti Napló, febr. 9. 36. sz. 10–11.(?)

Sansculotte 1908b: *A bolondok házában II*. Pesti Napló, febr. 22. 47. sz. 12.

Sansculotte 1908c: *Öngyilkosságok elmélete*. Pesti Napló, febr. 25. 49. sz. 10–11.

Sansculotte 1908d: *A bolondok házában III*. Pesti Napló, márc. 5. 57. sz. 11–12.

Sansculotte 1908e: *A bolondok házában IV*. Pesti Napló, márc. 8. 60. sz. 19.

Sansculotte 1908f: *Wedekind*. Pesti Napló, máj. 21. 122. sz. 14–15.

Scholz-Strasser, I. 1989/90: *Adolph Joseph Storfer – Biographische Aspekte zu einem Mitglied der Wiener Psychoanalytischen Vereiigung*. China Report, 107–108: 26–37.

Silagi, Denis 2009: *Adalékok a „pszichoanalízis – magyarországi vonatkozások” témához*. Thalassa, 1. sz.

Storfer Adolf 1906a: *Az egyéniség apostola*. 1906. március 20-án, Ibsen Henrik 78. születésnapján. Jövendő, márc. 25. 13. sz. 27–32.

- Storfer Adolf 1906b: *Mire tanít a Társadalomtudományi Társaság esete?* A Jövő (Nagyvárad), 8. sz. 236–239.
- Storfer, A. J. 1913: *Magyar dolgokról*. Népszava, febr. 26. 49. sz. 3–4.
- Storfer Adolf 1913a: *Egy elhibázott élet*. Nyugat, 10. sz. 783.
- Storfer Adolf 1913b: *Zakata*. Nyugat, 10. sz. 783–785.
- Storfer Adolf 1913c: *Széljegyzetek*. Nyugat, 19. sz. 527–528.
- Storfer Adolf József 1919: *Psychoanalysis ante portas!* Szabadgondolat, 4. sz. 94–95.
- Török Gyula 1913: *Zakata*. Nyugat, 11. sz.
- Varjas Sándor 1914: *A. J. Storfer: Marias jungfrauliche Mutterschaft*.  
Ein völkerpsychologisches Fragment. [Ism.] Huszadik Század, 6. sz. 835.
- Vámos Péter 2005: *Távoli menedék*. Közép- és kelet-európai zsidó menekültek Sanghajban a második világháború idején. Világtörténet, ősz-tél
- Wittels, F. 1945: *Albert Joseph Storfer 1888–1944*. Psychoanalytic Quarterly, 14: 234–235.
- Yuan Zhiying 2008: *A. J. Storfer und die „Gelbe Post“*. Literaturstrasse. Chinesisch-deutsches Jahrbuch für Sprache, Literatur und Kultur. 9. 225–238.